

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE

TOMUL 72 – 2021

1–4

SUMAR

STUDII

RENATA-GABRIELA TATOMIR, Un fragment de sarcofaș egiptean din colecția Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”	5
GABRIELA FILIP, Geme romane în context medieval și modern	57
GHEORGHE ALEXANDRU NICULESCU, Genetics and archaeology: how interdisciplinary practices lead to the racialization of ancestry.....	75
LETIȚIA COSNEAN NISTOR, Castelul Bethlen din Criș (jud. Mureș) în arhiva Direcției Monumentelor Istorice	109
ANDREI MĂGUREANU, ADINA BORONEANȚ, DESPINA MĂGUREANU, MEDA TODERAȘ, Reidentificarea unui monument bucureștean: capela Palatului Știrbey de pe Calea Victoriei	137

NOTE ȘI DISCUȚII

DRAGOȘ MĂNDESCU, CRISTIAN EDUARD ȘTEFAN, Un pumnal cu nervură mediană pronunțată de la Hârtiești (jud. Argeș)	165
IULIAN BÎRZESCU, O inscripție în alfabet atic pe un fragment ceramic de la Histria	177
DRAGOȘ HĂLMAGI, <i>Epigraphica tomitana</i> (II).....	183
FLORINA PANAIT-BÎRZESCU, Un relief cu reprezentarea lui Herakles de la Histria	201

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

CONSTANTIN C. PETOLESCU, Cronica epigrafică a României (XL, 2020)	209
---	-----

IN MEMORIAM

Gheorghe Baltag (<i>Radu Harhoiu</i>).....	257
Alexandru Avram (<i>Mircea Victor Angelescu</i>).....	261

SCIVA, tomul 72, nr. 1–4, București, 2021, p. 1–280

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Ion Mareș, Siret – „Dealul Ruina”. Așezarea fortificată din epoca timpurie a fierului. Cu un studiu despre cultura Gáva-Holíhrady în Podișul Sucevei de Attila László, Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2019, 461 p. (Carol Kacsó)	267
Ioan Stanciu, Malvinka Urák, Adrian Ursuțiu, O nouă așezare medievală timpurie din partea sud-vestică a României – Giarmata – „Baraj”, jud. Timiș. Alături de o examinare a locuirii medievale timpurii din Banatul românesc (secolele VII–IX/X), Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum 18, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021 (Erwin Gáll, Florin Mărginean)	272
ABREVIERI	277

ÉTUDES ET RECHERCHES
D'HISTOIRE ANCIENNE
ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 72 – 2021

1–4

SOMMAIRE

ÉTUDES

RENATA-GABRIELA TATOMIR, An Egyptian fragment of sarcophagus in the collection of the “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology	5
GABRIELA FILIP, Roman gemstones in medieval and modern context	57
GHEORGHE ALEXANDRU NICULESCU, Genetics and archaeology: how interdisciplinary practices lead to the racialization of ancestry.....	75
LETIȚIA COSNEAN NISTOR, The Bethlen noble residence from Criș (Mureș county) in the Historical Monuments Direction Archive	109
ANDREI MĂGUREANU, ADINA BORONEANȚ, DESPINA MĂGUREANU, MEDA TODERAȘ, The reidentification of a monument in Bucharest: the Chapel of the Știrbey Palace on Calea Victoriei	137

NOTES ET DISCUSSIONS

DRAGOȘ MĂNDESCU, CRISTIAN EDUARD ȘTEFAN, A dagger with prominent midrib from Hârtiești (Argeș county)	165
IULIAN BÎRZESCU, An Attic ceramic inscription from Histria.....	177
DRAGOȘ HĂLMAGI, <i>Epigraphica tomitana</i> (II).....	183
FLORINA PANAIT-BÎRZESCU, A relief depicting Herakles from Histria	201

CHRONIQUE SCIENTIFIQUE

CONSTANTIN C. PETOLESCU, <i>Cronique épigraphique de la Roumanie</i> (XL, 2020).....	209
--	-----

IN MEMORIAM

Gheorghe Baltag (<i>Radu Harhoiu</i>).....	257
Alexandru Avram (<i>Mircea Victor Angelescu</i>).....	261

COMPTEs RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Ion Mareş, Siret – „Dealul Ruina”. Aşezarea fortificată din epoca timpurie a fierului. Cu un studiu despre cultura Gáva-Holíhrady în Podişul Sucevei de Attila László, Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2019, 461 p. (Carol Kacsó).....	267
Ioan Stanciu, Malvinka Urák, Adrian Ursuţiu, O nouă aşezare medievală timpurie din partea sud-vestică a României – Giarmata – „Baraj”, jud. Timiş. Alături de o examinare a locuirii medievale timpurii din Banatul românesc (secolele VII–IX/X), Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum 18, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021 (Erwin Gáll, Florin Mărginean).....	272
ABRÉVIATIONS.....	277

UN FRAGMENT DE SARCOFAG EGIPTEAN DIN COLECȚIA
INSTITUTULUI DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

RENATA-GABRIELA TATOMIR*

Rezumat: În data de 22 ianuarie 1862, generalul Nicolae Mavros dona Adunării Elective a Principatelor Unite o colecție de antichități, deosebit de consistentă numeric, foarte variată tipologic și extrem de valoroasă din punct de vedere arheologic, istoric și cultural. Această colecție cuprindea și o mică subcategorie de piese egiptene, între care, alături de scarabei, statuete, fragmente de mumie și alte artefacte, se distinge un fragment de sarcofag cu inscripție hieroglifică. Cea dintâi descriere a acestei piese (considerate din granit) datează din 1902 și îi aparține lui Gr.G. Tocilescu. Pe baza informațiilor oferite de egiptologul vienez Jacob Krall, Tocilescu prezintă numele defunctului, Peti[a]tum, incizat în hieroglife pe sarcofag, și precizează despre conținutul textului că acesta cuprinde o parte din tipul de literatură funerară denumit *Litania Soarelui*, pe care, cu acea ocazie, îl și descrie succint. În privința fragmentului de la București, însă, Tocilescu arată că el cuprinde doar jumătatea superioară a primelor 23 de laude la adresa unor divinități. Apoi, menționând titlul traducerii lui É. Naville din 1875, oferă, pe baza acesteia din urmă, o lectură integrală a textului – dar în traducere din limba franceză, după numita variantă, și nu direct din textul în scrierea egipteană! –, incluzând și fragmentul de la București, însoțit de un facsimil. În anii '80 ai sec. al XX-lea, artefactul se găsea în lapidariul din subsolul Casei Macca, sediul istoric al Institutului de Arheologie. Apoi, peste aproape patru decenii, prin mutarea, în anul 2016, a pieselor de lapidariu în holul noului sediu, complementar, al Institutului, din Casa Oamenilor de Știință, piesa devine mai vizibilă la propriu și accesibilă studiului. Datorită noului context și, mai ales, a permisiunii pe care mi-a acordat-o conducerea Institutului de Arheologie de a studia artefactul, am inițiat investigarea acestuia.

Studiul de față aduce o importantă contribuție la punerea în valoare a acestei remarcabile piese cu valoare de unicat, prin prezentarea contextului istorico-religios egiptean în care a fost produs sarcofagul, printr-o datare mai exactă a acestuia și, mai ales, pentru că oferă, pentru prima dată în România și în lume, o transliterație și o traducere a fragmentului de inscripție. Totodată, pe parcursul cercetării, am avut șansa de a identifica încă două fragmente ale aceluiași sarcofag, unul în Europa, celălalt în Egipt, ambele aflate în momentul de față în procesul publicării de către subsemnata și de către Dr. Åke Engsheden de la Universitatea din Stockholm.

Cuvinte-cheie: *Psd̄itm*/Paditem, Perioada Târzie, sarcofag, bazalt, Nicolae Mavros, Gr.G. Tocilescu, Muzeul Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Jacob Krall, *Cartea Adorării lui Re la Occident (Litania lui Re)*

* Universitatea Hyperion, București / Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: renatatatomir@gmail.com.

INTRODUCERE

În colecțiile Muzeului Național de Antichități / Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”¹, în rândul pieselor din categoria *lapidarium*, se găsește un fragment de sarcofag egiptean cu inscripție, datat în Perioada Târzie, sec. al IV-lea a.Chr., piesă care prezintă un deosebit interes științific, deopotrivă din punct de vedere egiptologic, al colecțiilor și arhivistic².

Fragmentul de sarcofag provine din colecția donată la 22 ianuarie 1862 de către generalul Nicolae Mavros³ Adunării Elective a Principatelor Unite și care a stat la baza constituirii, la București, a Muzeului Național de Antichități. Colecția cuprindea un fond numismatic și medalistic de 4000 de piese, un considerabil număr de sculpturi, basoreliefuri, vase pictate grecești, precum și o colecție mică de „antichități egiptiene”, constând dintr-un fragment de sarcofag cu inscripție, scarabei, sistre, statuete, amulete, o mână mumificată și obiecte de cult⁴.

Piesa a fost descrisă⁵ pentru prima dată de către Gr.G. Tocilescu în opera sa din 1902, *Monumentele epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități din Bucuresci publicate sub auspiciile Academiei Române. Partea I. Colecțiunea epigrafică a muzeului până în anul 1881*. Între paginile 485–488, la numărul 95, Tocilescu, beneficiind de o serie de precizări ale egiptologului vienez Jacob Krall (1857–1905) – care a identificat cel puțin numele personajului⁶ (posibil ca respectivul cercetător să fi oferit și alte detalii de specialitate, însă nu avem de unde să știm cu certitudine, pentru că această mențiune nu apare în lucrarea lui Tocilescu) –, prezintă, însoțite de un facsimil al inscripției, o serie de informații valoroase despre fragment și inscripția acestuia.

Autorul declară ca necunoscută proveniența piesei, precizând, însă, faptul că aceasta „a făcut parte din colecțiunea răposatului general Mavros”⁷. Cu privire la materialul fragmentului de sarcofag cu inscripție, Tocilescu îl clasifică drept granit negru⁸. Expertiza, datorată dr. Albert Baltreș (Institutul Geologic Român), a precizat că sarcofagul a fost sculptat din bazalt⁹. Împreună cu egiptologul Jacob Krall, Tocilescu îl identifică pe proprietarul sarcofagului drept Peti[a]tum¹⁰. În ceea

¹ Despre evoluția instituției și colecțiile sale anticarice, vezi Damian, Tatomir 2019, p. 93–98.

² Pentru fondul de obiecte egiptene din cadrul colecțiilor Muzeului Național de Antichități / Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, vezi Damian, Tatomir 2019, p. 98–139, cu bibliografia aferentă; Tatomir 2019.

³ Despre personalitatea și colecția lui Nicolae Mavros, vezi Damian, Tatomir 2019, p. 94 și n. 5.

⁴ Despre fondul de obiecte egiptene din cadrul colecției Mavros, vezi Damian, Tatomir 2019, p. 101–102 și n. 45–50, p. 104–105, 108–110.

⁵ Tocilescu 1902, p. 485–488, nr. 95.

⁶ Tocilescu 1902, p. 485.

⁷ Tocilescu 1902, p. 485.

⁸ Tocilescu 1902, p. 485.

⁹ Fragmentul de sarcofag a fost prezentat ca fiind fie din granit negru (Cihó 1998–1999, p. 19–20), fie din bazalt (Cihó 1998–1999, p. 21, n. 10); Damian, Tatomir 2019, p. 112, n. 124.

¹⁰ Tocilescu 1902, p. 485.

ce privește datarea artefactului, la pagina 487 a aceluiași volum, Tocilescu încadrează piesa – fără, însă, a preciza sursa (Jacob Krall?) – în timpul Dinastiei a XIX-a sau a XX-a¹¹, menționând, totuși, posibilitatea unei date ulterioare: „ori poate ceva mai târziu, căci textul conține multe greșeli”¹².

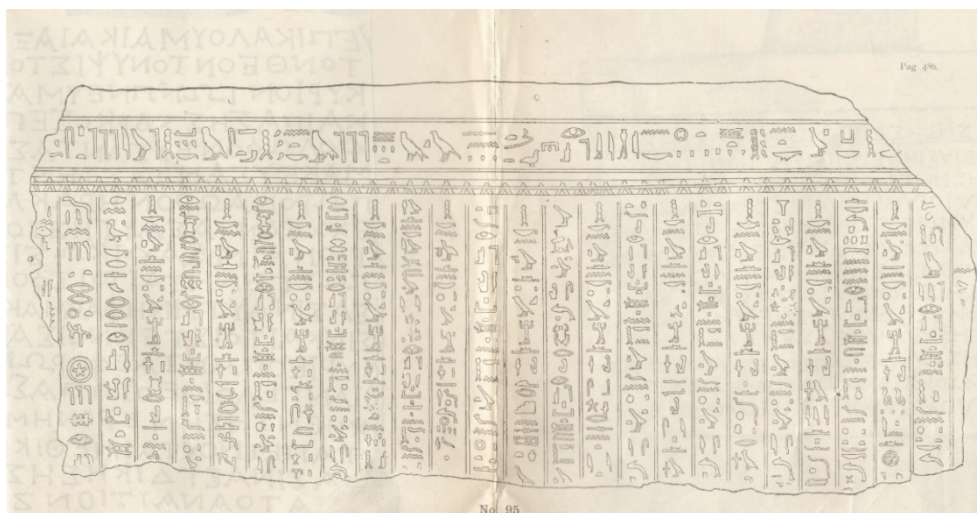

Fig. 1. Facsimilul inscripției hieroglifice de pe fragmentul de sarcofag aparținând lui „Petiatum” (după Tocilescu 1902, p. 486).

În continuare, pentru a descrie conținutul inscripției, Tocilescu se referă la text fără a preciza dacă egiptologul vienez și-a adus vreo contribuție la aceasta sau dacă, dincolo de identificarea numelui proprietarului, i-a oferit vreo indicație referitoare la traducerea textului propriu-zis. El își începe descrierea astfel: „Inscripțiunea conține o parte din ceea ce se numește *Litania Sorelui*” [...], pentru ca apoi să își concentreze discursul asupra prezentării fragmentului, indicând drept sursă bibliografică lucrarea omonimă a egiptologului Édouard Naville, publicată în limba franceză la Leipzig în 1875 și care conține 49 de planșe ale textului Litaniei. Deși foarte rare, așa cum se va vedea mai jos, cercetările de dată recentă referitoare la prezența *Litaniei lui Re*

¹¹ Deși majoritatea ghidurilor în lumea de dincolo subterană identificate până acum provin din morminte regale din timpul acestor două dinastii (Regatul Nou), cea mai veche atestare ne-regală datează din perioada Dinastiei a XVIII-a, din mormântul vizirului Useramun, ceea ce dovedește că aceste „cărți” funerare erau folosite atât de către membri ai elitei ce nu aparțineau regalității, cât și de către faraoni. Hornung 1977, vol. II, p. 9; Dziobek 1994, p. 42–47, pl. 9–16, 28–35; Smith 2017, p. 300.

¹² Tocilescu 1902, p. 487.

pe sarcofagele trapezoidale din Perioada Târzie¹³ au identificat predecesori literari funerari (e.g., capitolul 127 din *Cartea Morților*), precum și adăugiri originale în acest tip de text în Perioada Târzie. La p. 486, Tocilescu face precizarea – cunoscută de egiptologii care au săpat sau au cercetat sarcofagele-suport din Perioada Târzie cu texte ale *Litaniei lui Re* – că formulele de laudă/slavă la adresa lui Re, cu ale cărui manifestări decedatul se identifică, „se găsesc încă scrise pe sarcofagele persoanelor private din epocile posterioare”. Apoi arată că „fragmentul bucureștean conține cele 23 prime laude”, acesta fiind rupt, iar în continuare oferă traducerea după cea a lui Naville, precizând la pagina 486 că a adăugat inclusiv traducerea părții din Litanie care lipsește pe fragmentul MNA de la București, și nu uită a atrage atenția că, în anul 1900, referitor la această piesă, el a ținut două comunicări consecutive la Academia Română (luna iunie) și la Academia de Inscriptiuni și Frumoase Litere din Paris (luna noiembrie). A doua jumătate a paginii 486, precum și pagina 487 conțin 23 de adresări din *Litania lui Re*.

Peste patru ani, în *Catalogul Muzeului Național de Antichități din București*, din 1906, același Tocilescu menționează, în rândul celor 151 de obiecte egiptene¹⁴, de această dată în mod succint, aceeași piesă de lapidariu¹⁵.

Considerat pierdut/dispărut¹⁶, fragmentul de sarcofag se găsește în colecția Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, continuatorul Muzeului Național de Antichități, având numărul de inventar E(gipt) 196¹⁷ și fiind accesibil studiului în secțiunea *Lapidarium* a sediului Institutului de Arheologie din cadrul Casei Oamenilor de Știință (cunoscută și sub numele de Casa Academiei)¹⁸.

Pe baza surselor de până acum, despre conținutul inscripției se desprind următoarele informații: fragmentul face parte dintr-un sarcofag din bazalt, aparținând unui membru, cu numele *Pzđitm*, în varianta prezentată de Tocilescu, *Petiatum*, cu inscripție hieroglifică, despre care Tocilescu afirmă că include o variantă târzie a textului funerar din Regatul Nou intitulat *Litania lui Ra*, text destinat atât defuncților faraoni, cât și, în Perioada Târzie, reprezentanților decedați ai elitelor, dăruiți cu favoruri de către suverani: „fragment dintr-o inscripție egipteană pe sarcofagul unui demnitar, *Petiatum*, conține rugăciuni ale zeului Ra (*Litania Soarelui*)”¹⁹.

¹³ Manassa 2007.

¹⁴ Tocilescu 1906, p. 20, 48–49, 67, 158–159. Vezi și Damian, Tatomir 2019, p. 110–112 și n. 110–121.

¹⁵ Tocilescu 1906, p. 20, poziția 44.

¹⁶ Vezi, în acest sens, Cihó 1990, p. 703–704, n. 78–79; Cihó 1998–1999, p. 23 și n. 20.

¹⁷ Damian, Tatomir 2019, p. 112, n. 123.

¹⁸ Ca urmare a mutării lapidariului institutului din sediul său istoric (Casa Macca, str. Henri Coandă nr. 11) în sediul complementar din Casa Oamenilor de Știință, Calea 13 Septembrie nr. 13, București.

¹⁹ Tocilescu 1906, p. 20, poziția 44.

În continuare, cercetarea noastră prezintă contextul istorico-religios egiptean în care a fost produs sarcofaagul, oferă o datare mai exactă a acestuia și – pentru prima dată în România și în lume – o transliterație și o traducere a fragmentului de inscripție și identifică încă două fragmente ale aceluiași sarcofaag, unul în Europa, celălalt în Egipt.

CĂLĂTORIA DEFUNCTULUI ÎN LUMEA DE DINCOLO ȘI SARCOFAGELE-SUPPORT DIN PERIOADA TÂRZIE

Până către sfârșitul mileniului al V-lea a.Chr., populația din partea superioară a Egiptului a sculptat variate reprezentări în stâncile deșertului care flanchează Valea Nilului. Notabile între acestea au fost cele de girafe – deși acestea nu erau doar niște simple animale, ci, așa după cum au remarcat cercetătorii, erau purtători ai soarelui²⁰. Pe măsură ce civilizația faraonică s-a dezvoltat, elementele ciclului solar au rămas fundamentale pentru religia egipteană, iar scribii au compus texte pentru a explica mecanismele interioare de funcționare a evenimentelor din călătoria soarelui²¹. În special călătoria subterană a soarelui în timpul nopții a devenit punctul central al multor compoziții aparținând genului literaturii funerare, iar descrierea întregii călătorii solare a devenit șablonul pentru traversarea de către defunct a tărâmurilor/dimensiunilor htonice submundane și celeste²². Decedatul avea ca scop parcurgerea fiecărei etape a călătoriilor soarelui prin cele douăsprezece ore ale nopții, astfel încât el sau ea²³ să poată renaște în partea de răsărit a orizontului în fiecare zi.

Pentru a înțelege esența acestui ciclu, trebuie să reamintim că, în viziunea egipteană antică, viața și moartea erau legate *sine-qua-non* de două elemente ale universului și naturii: soarele – fără de care viața nu putea exista – și Nilul, axa vitală a Egiptului, datorită căruia oamenii putuseră transforma terenurile aride în pământuri fertile, prielnice agriculturii și prosperității așezărilor constituite de-a lungul său. Încă din timpurile predinastice, egiptenii, atenți observatori ai detaliilor universului material, remarcaseră relația dintre „mersul” repetitiv al soarelui pe boltă și pământurile pe care Nilul le despărțea: zilnic, soarele era văzut răsărind de pe malul estic al fluviului și apunând pe malul vestic al acestuia, „coborând” dincolo de limita observabilă, astfel încât lăsa impresia călătoriei de întoarcere la est pe sub pământ, efectuând un circuit complet. Aceste constatări au stat la baza teoriilor despre viață și moarte, ambele asociate călătoriei solare în vizibilul mundan și în invizibilul lumilor de după moarte, cele două dimensiuni fiind asociate tărâmului viilor (malul estic al Nilului, așezarea umană), respectiv al defuncțiilor (malul apusean, necropola).

²⁰ Huyge 2003, p. 199–205. Pentru alte reprezentări predinastice ale ciclului solar și dezvoltarea purtătorilor solari animalieri în barca solară, care rămâne un important element în *Cărțile Lumii de Dincolo*, vezi Westendorf 1979; pentru dezvoltarea discului solar înaripat, vezi Westendorf 1966, p. 22–24.

²¹ Manassa 2007, p. 1.

²² Manassa 2007, p. 1.

²³ Maspero, Gauthier 1939, 2, p. 109–114.

Tema dependenței defunctului de călătoria solară prin Lumile de Dincolo subterane – pentru propria sa înviere – apare deosebit de pronunțată în inscripțiile și reprezentările de pe un *corpus* de sarcofage masive, din roci dure, produse în secolele al V-lea și al IV-lea a.Chr.²⁴. În timpul Dinastiei a XXX-a, sarcofage trapezoidale sau rectangulare²⁵ monumentale au fost manufacturate pentru înmormântările faraonilor și ale persoanelor particulare aparținând elitei nobiliare, inclusiv bărbați înrudiți cu familia regală – viziri –, deținători de înalte titluri preoțești, precum și alte persoane excepționale. Într-o proporție covârșitoare, textele și scenele de pe aceste sarcofage sunt extrase din *Cărțile Lumii de Dincolo subterane*, un extins *corpus* funerar cunoscut, în principal, din mormintele regale ale Regatului Nou. Folosirea *Cărților Lumii de Dincolo subterane*, completate de capitole selectate din așa-numita „Carte a Morților” – în egipteană, *prt m hrw*, i.e., „Ieșirea la lumina zilei”) – distinge acest *corpus* de sarcofage trapezoidale de toate celelalte obiecte funerare ale vremii, inclusiv de sarcofagele antropoide predominante în Perioada Târzie²⁶.

Sarcofagele trapezoidale constituie, practic, cel mai mare număr de copii post Regatul Nou ale *Cărților Lumii de Dincolo subterane*, în ele fiind, totodată, combinate și aranjate fragmente din diferite compoziții despre „Lumea de Dincolo”, în moduri complet noi.

O problemă importantă a stadiului actual al cercetărilor în acest subdomeniu egiptologic este faptul că aceste copii ale *Cărților Lumii de Dincolo subterane* gravate pe sarcofagele trapezoidale nu au fost traduse sau editate, iar unele sunt complet nepublicate²⁷. Variantele textuale, precum și combinațiile unice de texte din *Cărți*

²⁴ Manassa 2007, p. 2.

²⁵ Termenul „trapezoidal” sau „rectangular” este folosit pentru a diferenția aceste sarcofage de tipul de sarcofage antropoide, deși forma lor este mai complexă decât o simplă cutie dreptunghiulară. Capătul capului este rotunjit și mai lat decât capătul piciorului, astfel încât cei doi pereți lungi se înclină spre partea de jos când sunt priviți de sus. Capacele sarcofagelor constau în mod normal dintr-un număr de planuri sau pot avea o suprafață rotunjită. Vezi Manassa 2007, p. 2, nota 3. Pentru desenele de profil a două sarcofage din Muzeul Metropolitan de Artă din New York, vezi Arnold 1997, p. 45, 52; planuri ale sarcofagelor din Cairo apar în Maspero, Gauthier 1939; a se vedea și desenele capacelor sarcofagelor din Perioada Târzie în Spencer 1982, p. 191. Vezi și Brovarski 1983.

²⁶ Buhl 1959 – *corpus*-ul ei extins conține doar texte din Textele piramidelor, *Cartea Morților* și formule funerare standard (p. 226–228). Cu toate acestea, un sarcofag antropoid excepțional, Cairo JE 60597 (nu este inclus în catalogul lui Buhl), aparține *corpus*-ului de sarcofage din Perioada Târzie cu *Cărțile din Lumea de Dincolo subterană*. Doar jumătatea inferioară a acestui sarcofag s-a păstrat și o parte este deteriorată, dar a rămas suficient pentru a dezvălui că sarcofagul a conținut cândva o copie completă a *Marii Litanii a lui Re*.

²⁷ Cu doar câteva excepții de monumente din Muzeul de antichități din Cairo, publicate în primele decenii ale secolului al XX-lea, cele mai complete realizări fiind Maspero 1908; Maspero 1914; Maspero, Gauthier 1939. O evaluarea a plusurilor și minusurilor acestor publicații se găsește în Manassa 2007, p. 7–8. Cea mai importantă cercetare complexă de dată recentă, beneficiind de transliterație, traducere, analiză, precum și de un volum cu planșe este Manassa 2007. Vezi și Jenni 1986 și Jenni 1998. Nici sarcofagele în sine, dar nici religia funerară din Epoca Târzie nu au făcut până la ea obiectul unui studiu cuprinzător, lucrarea din 2007 având ca scop să umple această lacună în cunoștințele egiptologice despre *Cărțile despre Lumea de Dincolo subterană* și importanța reutilizării lor pentru religia funerară din Perioada Târzie.

ale Lumii de Dincolo subterane separate oferă noi perspective asupra semnificației acestor texte adesea enigmatice.

Nepublicarea, precum și absența cercetărilor asupra sarcofagelor trapezoidale din Perioada Târzie existente în marile muzee ale lumii, îngreunează și limitează cercetările asupra monumentelor din alte colecții, din cauza lipsei informațiilor pentru o analiză de tip comparativ și pentru o cât mai exactă încadrare temporală, spațială și tipologică a piesei în sine și a inscripțiilor.

Importanța sarcofagelor trapezoidale sau antropoide din Perioada Târzie nu se reduce însă la contribuțiile lor la o mai bună înțelegere a *Cărților despre Lumea de Dincolo subterană*, deoarece ele oferă și o mulțime de alte informații despre religia funerară contemporană.

Sarcofagele din Perioada Târzie sunt deopotrivă reprezentative pentru epoca lor și demne urmașe ale îndelungatei tradiții a monumentelor funerare care le-a precedat. Teologia conținută de inscripțiile și forma sarcofagelor își găsește rădăcinile în Textele Piramidelor, cel mai vechi *corpus* de texte religios-funerare regale care a supraviețuit și care prezintă călătoria divinității solare, plasând călătoria sa nocturnă fie în tărâmurile/dimensiunile cerești, fie în cele htonice²⁸. Deși Textele Piramidelor existente nu sunt însoțite de imagini, asocierea anumitor formule cu locații specifice din interiorul camerelor piramidelor conferă o orientare spațială acestor formule²⁹, oferind o legătură între aceste prime texte și cărțile ulterioare ale Lumii de Dincolo subterane³⁰. Cea mai veche reprezentare care a supraviețuit a rutelor prin Lumea de Dincolo subterană este *Cartea celor Două Drumuri*, o parte a *corpus*-ului mult mai mare de „Texte ale Sicrielor”³¹. În *Cartea celor Două Drumuri*, decedatul este ghidat de-a lungul celor două drumuri către Lumea de Dincolo subterană – una pe uscat și cealaltă pe apă. În timp ce *Cartea Morților* adoptă multe formule din Textele Sicrielor și le acordă numeroase viniete, abordarea geografică a *Cărții Celor Două*

²⁸ Allen 1989; Altenmüller 1986; Beaux 1994; Eyre 2002, p. 41–47; Mathieu 2002, p. 192–194.

²⁹ Allen 1994; Allen 2005, p. 8–12; Billing 2003.

³⁰ Unele dintre *Textele Piramidelor*, asemenea *Cărților Lumii de Dincolo subterane* de mai târziu, par să fi avut o existență în tradiția papyriacee, distinctă de aplicațiile lor monumentale: Mathieu 2002, p. 188–189; Manassa 2007, p. 7.

³¹ Deși, până acum, sintagma consacrată în limba română a fost aceea de „Texte ale Sarcofagelor”, considerăm că ea este incorectă, generând confuzie, întrucât *corpus*-ul de texte în cauză au fost produse în Prima Perioadă Intermediară și în Regatul de Mijloc, fiind înscrise pe suprafețele interioare ale sicrielor rectangulare din lemn, tip specific acelor perioade. În literatura egiptologică actuală, termenul de „sicriu” este folosit de regulă pentru a descrie un container din lemn în care se păstrează cadavrul. În schimb, termenul „sarcofag” desemnează un obiect funerar sculptat în piatră și îndeajuns de mare pentru a conține unul sau mai multe sicrie. Pentru detalii, vezi Cooney 2015, p. 272–274. Despre *Cartea celor Două Drumuri*, vezi Hermsen 1991, p. 139–159; Backes 2005; Robinson 2003, p. 139–159. Pentru motive tipice ale *Cărților Lumii de Dincolo subterane*, deja prezente în *Textele Sicrielor*, vezi Bickel 1998, p. 41–56.

Drumuri este un predecesor direct al *corpus*-ului amplu de *Cărți ale Lumii de Dincolo subterane* care acoperă pereții mormintelor regale ale Regatului Nou³².

„GHIDURILE” ÎN LUMEA DE DINCOLO, ÎN PERIOADA TÂRZIE

Litania lui Re este o importantă creație religioasă-funerară care, alături de *Cărțile despre Amduat*, *Cărțile Porților*, *Crearea Discului Solar* și *Cărțile Zilei și Nopții* constituie *Cărțile Lumii de Dincolo*, compoziții discrete, care apar în diferite combinații în mormintele din Valea Regilor ale faraonilor Regatului Nou. Ocazional, alături de aceste cărți mai bine atestate, apar și alte texte, precum *Cartea criptografică a Unității Solar-Osiriane*³³, dar și compoziții de mai mică întindere, precum *Cartea Cavernelor* (care conține capitolul 168 din *Cartea Morților*) și variate scene care sunt reprezentate pe unele sarcofage regale din Regatul Nou și în camera sarcofagului din mormintele lui Ramses al VII-lea și Ramses al IX-lea, care sunt strâns legate de *Cartea Creației Discului Solar*³⁴. *Cărțile Lumii de Dincolo* apar în întreaga schemă decorativă a mormintelor regale ale Dinastiei a XVIII-a, a XIX-a și a XX-a și, probabil, au existat cândva pe echipamente funerare acum pierdute, precum altare și giulgiuri³⁵. În unele cazuri excepționale, aceste cărți se găsesc în mormintele unor reprezentanți non-regali ai elitelor din Regatul Nou³⁶. Deși reprezentarea *Cărții despre Amduat* în mormintele lui Tutankhamun al III-lea și Amenhotep al II-lea seamănă cu un ruloș de papirus desfășurat pe pereți, din Regatul Nou nu a supraviețuit – până

³² Prima copie existentă a unei *Cărți a Lumii de Dincolo subterane* – *Cartea despre Amduat* – datează din timpul domniei lui Hatshepsut (Mauric-Barberio 2001), dar data compoziției originale a fiecărei cărți rămâne contestată. Pe baza dovezilor disponibile, cea mai convingătoare teorie sugerează că „primele” cărți – *despre Amduat*, *a Porților* și *Litania Soarelui* – au fost scrise în Regatul de Mijloc sau, mai probabil, în A Doua Perioadă Intermediară, în timp ce cărțile „de mai târziu” – *a Cavernelor* și *a Creației Discului solar* – au fost scrise probabil înainte sau în timpul perioadei Amarna (Darnell 2004, p. 467–471). Una dintre puținele indicații textuale concrete ale unei datări în Regatul de Mijloc pentru oricare dintre *Cărțile Lumii de Dincolo subterane* rămâne aluzia la cele 74 de forme ale lui Re din *Povestea marinarului naufragiat*, care sugerează că *Marea Litania a lui Re* a existat în unele texte anterioare care se formaseră deja la începutul Dinastiei a XII-a; vezi Baines 1990, p. 62–64; Derchain-Urtel 1974.

³³ Vezi Darnell 2004; Manassa 2007, p. 3.

³⁴ Hornung 1999, p. 107–111. Pentru noi interpretări ale acestor așa-numite scene „amalgamate”, vezi Manassa 2007, p. 29–54 și p. 461–463.

³⁵ Giulgiul faraonului Thutmosis al III-lea care conține *Litania lui Re* (Piankoff 1964, pl. 1) sau cele patru chivoturi aurite ale lui Tutankhamun (Piankoff 1955) oferă o vagă idee asupra splendorii textuale cândva prezentă în mormintele regale (Manassa 2007, p. 3).

³⁶ E.g., pentru mormântul lui Usiramun (TT 61), vezi Dziobek 1994, pl. 9–16, 28–35, 49 și Hornung 1994, p. 42–47. Pentru mormântul lui Tjainefer (TT158), vezi Seele 1959, pl. 31–38. Și Papirusul lui Anhay, datat posibil în Dinastia a XX-a, include două scene inspirate de *Cărțile Lumii de Dincolo* vezi Quirke 1993, p. 17, *contra* datarea mai târzie a lui Niwinski 1989, p. 149 și 336–337.

acum – nicio versiune pe papirus a *Cărților Lumii de Dincolo* (deși aceasta a existat cu siguranță³⁷).

Cărțile Lumii de Dincolo subterane pot fi incluse și în schema decorativă a sarcofagelor regale din Dinastiile a XIX-a și a XX-a, dintre care doar câteva au fost publicate în întregime. Prăbușirea Regatului Nou a dus la o perioadă de instabilitate și fragmentare a puterii politice. Distribuția textelor funerare în prima parte a Perioadei a III-a Intermediare (Dinastiile a XXI-a și a XXII-a) reflectă împărțirea puterii politice între două centre: în Egiptul de Jos, necropola regală de la Tanis și mormintele marilor preoți, iar în Egiptul de Sus, ale familiilor acestora de la Theba³⁸. Mormintele regale din interiorul incintelor de la Tanis, deși de dimensiuni mici, păstrează texte din *Cărțile despre Amduat*, *Creația Discului Solar* și din *Cartea Zilei și Noptii*, pe lângă alte texte funerare. Dar și în exteriorul necropolei de la Tanis, alte morminte ale membrilor familiei regale conțineau la rândul-le texte din *Cărțile Lumii de Dincolo subterane*, deși au supraviețuit puține rămășițe fizice ale acestora. Textele funerare folosite la Theba sunt reprezentate de un *corpus* eterogen de papirusuri, dintre care unele conțin texte din *Cărțile Lumii de Dincolo subterane*, în special din *Cartea despre Amduat*. În perioada post Regatul Nou, papirusurile deținute de persoane private conțineau aluzii și fragmente din *Cărțile Lumii de Dincolo subterane*, iar în Perioada Saită, decorul tombal și echipamentul funerar al persoanelor ne-regale au folosit copii complete ale uneia sau mai multor asemenea cărți³⁹. Această situație s-a schimbat radical în timpul Dinastiei a XXX-a, când *Cărțile Lumii de Dincolo subterane* predomină în schemele decorative ale marilor sarcofage din piatră. Sarcofagele databile aparțin Dinastiei a XXX-a și câteva au fost sculptate în timpul domniei lui Nectanebo al II-lea; pentru întregul *corpus* de monumente, toate dovezile disponibile sugerează că acestea au fost produse din Dinastia a XXX-a până la începutul Perioadei Ptolemaice. Cele mai multe sarcofage au fost descoperite în necropola de la Saqqara⁴⁰, deși câteva au apărut în afara contextului lor arheologic inițial. Aceste sarcofage au fost etichetate de către Manassa drept „sarcofage din Perioada Târzie” și grupate de aceasta în patru tipuri diferite (I–IV) potrivit schemei lor decorative⁴¹. Sarcofagele de tip I conțin fragmente din trei cărți diferite ale Lumii de Dincolo subterane: *Cartea Porților*, *Cartea Creației Discului Solar* și scene referitoare la *Cărțile Creației Discului Solar*

³⁷ Singura excepție până acum este *Cartea Cavernelor*, inițial îngropată în mormântul regelui Amenhotep II (Piankoff, Jacquet-Gordon 1974, p. 40–41). Copierea eronată a unui papirus, scris inițial în manieră retrogradă, a dus la apariția unor texte problematice și confuze în mormintele regale ale Regatului Nou (Mauric-Barberio 2003). Mai mult, apariția sintagmei *gm wš* „găsit lacunar / distrus” în primele copii ale textului despre Amduat sugerează existența unei copii pe papirus deteriorate a textului (Barta 1968). Manassa 2007, p. 27.

³⁸ Myśliwiec 2000, p. 27–40; Kitchen 2004, p. 255–257.

³⁹ Vezi Régen 2016.

⁴⁰ Mai multe sarcofage au fost găsite împreună în largi morminte cu puțuri. Vezi descrierile în Arnold 1997. Există puține informații despre starea mormintelor, deși există câteva dovezi potrivit cărora unele sarcofage din piatră din Perioada Târzie au adăpostit sicrie din lemn (Brovarski 1983, p. 478, n. 128).

⁴¹ Pentru o prezentare detaliată a acestor tipuri, vezi Manassa 2007, p. 4–6 și capitolele 2–5.

și *Cartea Cavernelor*⁴². Sarcofagele de tip II conțin porțiuni mari din *Cartea despre Amduat* și *Litania lui Re*, cu elemente suplimentare extrase din *Cartea Porților* și *Cartea Noapții*⁴³. Sarcofagele de tip III combină șase ore din *Cartea despre Amduat* cu o serie de adresări din *Litania lui Re*⁴⁴. Pentru tipul IV, Manassa menționează un singur sarcofag, cel al lui Tjaihorpata, aflat la Muzeul Metropolitan de Artă din New York, sarcofag care conține „mai mult material textual din *Cărțile despre Lumea de Dincolo subterană* decât oricare alt sarcofag”⁴⁵. O copie aproape completă a *Cărții despre Amduat* este combinată cu fragmente din *Cartea Porților*, *Litania lui Re*, *Cartea Cavernelor* și *Cartea Creației Discului Solar*. Autoarea precizează și faptul că textele extrase din *Cartea Porților*, *Litania lui Re* și *Creația Discului Solar* și aflate pe sarcofagul lui Tjaihorpata diferă de selecțiile din aceleași cărți de pe celelalte tipuri de sarcofage din Perioada Târzie⁴⁶.

Importanța sarcofagelor din Perioada Târzie pentru studiul religiei funerare egiptene nu se limitează la studiul religiei din acea perioadă. Disponibilitatea textelor și utilizarea cărților Lumii de Dincolo subterane în moduri inovatoare și creative evidențiază modul de funcționare a compozițiilor. Investigarea decorațiilor sarcofagelor de tip I, împreună cu ale predecesoarelor lor din Regatul Nou, de pe sarcofage și de pe pereții mormintelor, a condus, de asemenea, la identificarea unei noi compoziții sincretice, care constă din fragmente din diferite cărți ale Lumii de Dincolo subterane și poartă denumirea *Cartea Învierii prin Descompunere*. În Regatul Nou, fiecare *Carte despre Lumea de Dincolo subterană* consta fie din douăsprezece ore (*Amduat*, *Porți*, *Zi și Noapte*) sau șase diviziuni (*Caverne*), în timp ce *Litania lui Re* avea propria sa structură. *Cartea Creației Discului Solar*, așa cum este păstrată în toate sursele existente, este aproape sigur incompletă și poate reprezenta o aplicare specifică în Regatul Nou a principiului „interschimbabilității părților”, atât de important în decorarea sarcofagelor în Perioada Târzie⁴⁷.

Examinarea sarcofagelor din Perioada Târzie a adus o serie de contribuții semnificative la înțelegerea fiecărei cărți individuale a Lumii de Dincolo Subterane și a părților constitutive ale acesteia, contribuții constând mai cu seamă în reinterpretări ale unor texte mai vechi, ale unor pasaje care nu au fost păstrate în alte copii, precum și ale altor caracteristici ale copiilor din Perioada Târzie, copii care ne îmbunătățesc înțelegerea generală asupra religiei egiptene.

Una dintre cele mai semnificative diferențe dintre copiile din Perioada Târzie ale *Cărților Lumii de Dincolo subterane* și predecesoarele lor din Regatul Nou este gradul de „personalizare” din textele mai târzii. În condițiile dificultății identificării succesiunii copiilor, este posibil ca personalizarea să se fi petrecut mai degrabă în perioada Nectanebidă, când sarcofagele erau sculptate, decât într-un moment anterior

⁴² Manassa 2007, p. 4–5 și cap. 2.

⁴³ Manassa 2007, p. 5 și cap. 3.

⁴⁴ Manassa 2007, p. 5–6 și cap. 4.

⁴⁵ Manassa 2007, p. 6 și cap. 5.

⁴⁶ Manassa 2007, p. 6.

⁴⁷ Manassa 2007, p. 445.

al istoriei transiterii. De asemenea, data fiecărei noi adăugări poate fi alta, deoarece sarcofagele din Perioada Târzie diferă adesea în privința textelor alese pentru a încorpora decedatul în ciclul solar. Deși sarcofagele de tip I inserează în mod constant titlurile și numele defunctului în pasaje specifice și aceeași formulă este folosită pentru a încorpora decedatul în adresările *Marii Litani* a lui Re, adeseori, completările la *Cartea despre Amduat* diferă de la un tip de sarcofag la altul. În cadrul unui singur tip de sarcofag, precum sarcofagele de tip II, sunt adesea folosite aceleași texte suplimentare, ceea ce indică faptul că „personalizarea” *Cărților Lumii de Dincolo subterane* a făcut parte din șablonul sarcofagului în sine⁴⁸.

Topografia *Cărților Lumii de Dincolo subterane* de pe sarcofagele din Perioada Târzie furnizează conexiuni cu Heliopolis, necropola memphită și Sais, iar ipoteza potrivit căreia șablonul sarcofagelor din Perioada Târzie are o origine heliopolitană este susținută de proveniența nordică a tuturor sarcofagelor, precum și de mutarea capitalei de la Mendes la Sebennytos, în Delta Nilului, de către întemeietorul Dinastiei a XXX-a (Nectanebidă), Nectanebo I, *Nḥt-nb=f*⁴⁹. Cu toate acestea, nu se poate ignora bogăția acestor cărți conținute în mormintele regale din Valea Regilor și influența lor asupra papirusurilor funerare ale celei de-A Treia Perioade Intermediare, care conțin fragmente din *Cartea despre Amduat*, precum și extrase din alte compoziții, în special *Cartea despre Aker*. În timp ce *Cartea despre Amduat*, de pe sarcofagele nectanebide, nu face parte, aproape sigur, din aceeași tradiție textuală cu papirusurile despre Amduat din A Treia Perioadă Intermediară, nu se poate exclude influența cărților din mormintele regale ale Regatului Nou⁵⁰.

LITANIA LUI RE

Cartea Adorării lui Re în Occident, cunoscută astăzi, cu un termen modern, drept *Litania lui Re*, constituie o componentă semnificativă a decoratiunii sarcofagelor de tip II, III și IV, utilizată pe monumente din Perioada Târzie. Ea contribuie foarte mult la înțelegerea actuală a acestei compoziții proteice.

Litania lui Re apare în perioada Regatului Nou și a cunoscut mai multe variante. Ea conține formule ritualice de slavă la adresa zeului-soare Re într-un număr de 74 până la 76 de manifestări ale căror reprezentări însoțesc același număr de nume ale manifestărilor sale. Majoritatea acestora se găsesc redactate pe pereții interiori ai unora dintre mormintele faraonilor din Valea Regilor.

Totuși, în Perioada Târzie, variantele *Litaniei* de pe sarcofagele trapezoidale îi extind scopul, transformând-o în ceva mai mult decât o carte a „Lumii de Dincolo subterane” și un ghid al căilor care traversează acea lume. Ceea ce o diferențiază de variantele din Regatul Nou este tocmai puternica identificare a decedatului cu formele/manifestările și numele zeului-soare, Litania fiind și un repertoriu sau un ghid al

⁴⁸ Manassa 2007, p. 446.

⁴⁹ Aceleași texte sunt folosite și în mormintele Dinastiei a XXVI-a de la Theba.

⁵⁰ Manassa 2007, p. 446.

defunctului – deja echivalat cu zeul Osiris – prin aceste identificări cu zeul-soarelui Re, precum și cu „sufletul” sau *bꜣ*-ul *bꜣw*-rilor acestei divinități.

Cel puțin o parte din această compoziție a fost înscrisă în mormântul lui Tuthmosis al III-lea și în mormântul vizirului său, Useramun. Aceste fragmente făceau evidente referiri unele la altele. Deși seria de figuri din *Marea Litanie* apare în ambele morminte, nu există alte ilustrații. De fapt, prima apariție a întregii compoziții este pe giulgiul dedicat de Amenhotep al II-lea tatălui său, Tuthmosis al III-lea (fără ilustrații). Interesant este că această compoziție dispăre apoi până în timpul domniei lui Sety I, în al cărui mormânt apare pentru prima dată figura asociată cu numele. Ulterior, cartea devine un motiv standard în primul și al doilea coridor al mormintelor regale, indicând importanța sa.

Scena introductivă a *Litaniei lui Re* înfățișează un disc solar, care conține un scarabeu și o zeiță criocefală, un crocodil și un șarpe, precum și una sau mai multe antilope. După cum indică adnotarea însoțitoare, reptilele nu sunt dușmani ai soarelui, ci mai degrabă aliați, care caută să distrugă elementele haotice care l-ar putea amenința pe Re sau pe decedat⁵¹.

Restul *Cărții Adorării lui Re în Occident* constă dintr-un număr de litanii diferite: *Marea Litanie*, care conține șaptezeci și cinci de adresări către cele șaptezeci și șase de forme ale soarelui nocturn, și alte opt litanii, care, printre alte teme, îl identifică pe Re direct cu defunctul și divinizează fiecare dintre părțile corpului defunctului. Textul și figurile din *Marea Litanie* apar pe sarcofagele de tip II și III, iar aceste monumente din Epoca Târzie, împreună cu mormântul lui Padiamenemope (TT 33), reprezintă singurele atestări pentru adresările din *Marea Litanie*, fiind distribuite conform orelor din călătoria nocturnă a soarelui. Manifestările lui Re din *Marea Litanie* și adresările însoțitoare de pe sarcofagele de tip II și III provin, în principal, dintr-una dintre cele două secvențe de figuri din litanie din sursele Regatului Nou.

În timp ce sarcofagele de tip II și III inovează prin organizarea secvențelor din *Litanie* și adresările în funcție de orele nopții, sarcofagul lui Tjaihorpata (tipul IV) face notă discordantă față de celelalte tipuri pentru Regatul Nou și Perioada Târzie prin aranjarea tuturor celor 74 de figuri din *Litanie* într-un singur registru continuu. Sarcofagul lui Tjaihorpata nu se limitează doar la *Marea Litanie*, ci include și o legendă neatestată referitoare la cele 76 de manifestări ale lui Re în *Lumea de Dincolo subterană*, extrase din adresările a treia și a patra din *Litanie*, precum și o reprezentare cu legenda a lui Djeba-Demedj. Deasupra celor 76 de figuri din *Marea Litanie a lui Re*, sarcofagul lui Tjaihorpata include și o etichetă unică pentru acest monument. Fiecare dintre formele/manifestările din *Litania lui Re* oferă un recipient în care zeul soarelui s-ar putea odihni în timpul călătoriei sale nocturne, iar eticheta de pe sarcofagul lui Tjaihorpata extinde această funcție în beneficiul defunctului. Tema centrală a etichetei din Perioada Târzie este, însă, deschiderea portalurilor Lumii de Dincolo subterane – fiecare dintre cei 64 de zei ar trebui să deschidă portalurile Occidentului și cavernele sale, astfel încât decedatul să aibă liberă trecere pe drumurile Lumii de Dincolo.

⁵¹ Manassa 2007, p. 454 și n. 95.

Eticheta unică de pe sarcofagul lui Tjaihorpata coincide perfect cu plasarea la fel de unică a figurilor din *Litania lui Re* înainte de portalurile *sbh.t* de pe sarcofagele de tip II. Deși manifestările solare din *Litania lui Re* sunt chemate să deschidă portalurile Lumii de Dincolo Subterane în textul din Regatul Nou, această funcție devine unul dintre cele mai importante aspecte ale celor 74 de figuri din *Litania lui Re* din Perioada Târzie. Sarcofagele din această perioadă echivalează formele lui Re din *Litania* cu demonii feroși care păzesc portalurile *sbh.t* din capitolele 144–146 din *Cartea Morților*. „Locuitorii cavernelor”, o desemnare comună pentru aceste forme ale lui Re, au exact acest rol în *Cartea Morților*, capitolul 127. Eticheta, desemnând formele lui Re de pe sarcofagul lui Tjaihorpata, accentuează rolul lor de gardieni ai portalurilor din Lumea de Dincolo subterană, ei apărând reprezentați pe sarcofagele de tip II. De asemenea, textul adăugat pe sarcofagul lui Tjaihorpata subliniază încorporarea defunctului în ciclul solar și identificarea lui cu Re. În mod similar, adresările din *Litania lui Re* cu privire la sarcofagele de tip II și III includ, fiecare, o declarație finală care asociază cadavrul defunctului cu cel al unei forme particulare a lui Re, care este adresată. În cele mai multe cazuri, aceste inserări urmează un format și o lexicografie standard, dar aderarea la un șablon comun nu a împiedicat modificări ale formulei pentru adresări specifice⁵², astfel cum se va vedea că este cazul și în adresările de pe sarcofagul lui Paditem de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”. Dovezile existente de inserări pe sarcofagele Perioadei Târzii, care nu au fost adăugate în mod mecanic, ci s-au dezvoltat din înțelegerea compozițiilor anterioare, confirmă existența unui ritual orar mortuar al adresărilor din *Marea Litanie*⁵³.

Variante importante ale *Litaniei lui Re* din Regatul Nou apar pe sarcofagele Perioadei Târzii. De pildă, Manassa precizează că din 33 de adresări din Marea Litania pe sarcofagele de tip II, opt conțin pasaje semnificativ diferite de textul consacrat în Regatul Nou (Adresările 61, 32, 34, 36, 38, 24, 30, 32 etc.), fără a menționa adăugările care îl încorporează pe decedat⁵⁴.

LITANIA LUI RE DE PE FRAGMENTUL DE SARCOFAG DE LA INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN” ÎN CONTEXT

În privința inscripției cu *Litania lui Re* existentă pe fragmentul de sarcofag E 196, aparținând lui Paditem și aflat la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, precizăm că am comparat-o cu textele *Litaniei Soarelui* din Regatul Nou de pe următoarele elemente funerare publicate de către Hornung⁵⁵: camera sarcofagului din mormântul vizirului Usiramun (TT 61); mormântul faraonului Thutmosis al III-lea

⁵² Pentru detalii, vezi Manassa 2007, p. 454–456.

⁵³ Numărul 12 reflectă numărul orelor nopții, dar apare „codat” și în numărul cartușelor regale din *Litania lui Re* din Regatul Nou (vezi Abitz 1995, p. 71–72).

⁵⁴ Manassa 2007, p. 456, p. 99–100 (Adresarea 61), p. 150–152 (Adresările 32, 34, 36, 38), p. 164 (Adresarea 34), p. 166 (Adresarea 30).

⁵⁵ Hornung 1975.

din Valea Regilor; giulgiul faraonului Thutmosis al III-lea din mormântul său din Valea Regilor; mormântul faraonului Sety I din Valea Regilor; mormântul faraonului Ramses al II-lea din Valea Regilor; micul templu al faraonului Ramses al II-lea de la Abydos; mormântul lui Merenptah din Valea Regilor; mormântul lui Sety al II-lea din Valea Regilor; mormântul lui Siptah din Valea Regilor; mormântul lui Ramses al III-lea din Valea Regilor; mormântul lui Ramses al IV-lea din Valea Regilor; mormântul lui Ramses al IX-lea din Valea Regilor.

Totodată, precizăm că am identificat variante ale *Litaniei lui Re* din Perioada Târzie, asemănătoare cu inscripția de pe piesa E 196, pe sarcofage rectangulare/trapezoidale din Dinastia a XXX-a, e.g.: pe fețele laterale ale sarcofagului datat cca 380–300 a.Chr., care se află în prezent la Muzeul Metropolitan din New York și aparține preotului Wereshnefer⁵⁶, pe două sarcofage de la Muzeul din Cairo, pe sarcofagul lui Tjaihorpata (CG 29306)⁵⁷, respectiv pe capacul sarcofagului lui Tadipakakem (CG 29316), care prezintă scena introductivă a *Litaniei*⁵⁸. Din păcate, la acestea nu am avut acces fizic pentru a le studia, iar imaginile publicate nu au o rezoluție adecvată pentru a putea observa detaliile epigrafice.

Fragmentul de la București (fig. 2) pare să facă parte din partea superioară a uneia dintre fețele laterale (probabil stângi) ale sarcofagului lui Paditem. Inscripția prezintă un caracter eclectic sincretic, specific tipului IV al sarcofagelor, conform criteriilor stabilite de către Colleen Manassa⁵⁹, putându-se identifica cel puțin patru secțiuni distincte. Cea care ocupă cel mai mare spațiu pe fragmentul E 196 aparține *Litaniei lui Re*, respectiv coloanele de la 4 la 26, corespunzând adresărilor 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, textul fiecărei formule de adresare către Re conținând câte două coloane, prima începând cu formula *ḥknw n-k R^c* („laudă/slavă ție, Re”) și continuându-se cu numele decedatului identificat ca Osiris, *wsir pꜣdītm*, în timp ce numele formei/manifestării lui Re este, de regulă, plasat în coloana a doua a fiecărei adresări⁶⁰. O altă secțiune, dispusă de asemenea în două coloane, precedă fragmentul din *Litanie* și începe cu formula *dd mdw in* („cuvinte rostite de / recitare”), după toate aparențele fiind o copie de Perioadă Târzie a unei formule din *Cartea Cavernelor*. Întreaga secvență de coloane este precedată de un fragment al altei coloane, care „privește” către secțiunea ritualică și care poate fi reconstituită sub forma *dd mdw in wsir iry-mꜣt...* i.e., „cuvinte rostite de Osiris” (defunctul)...”. Deasupra secvenței în

⁵⁶ Sarcophagus of Wereshnefer, 380–300 B.C., *The Met*, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/549534> (accesat 28.01.2020).

⁵⁷ Maspero 1914, I.2, pl. XX și XXI și p. 218–315; Manassa 2012, p. 62, fig. 7, p. 47–68.

⁵⁸ Maspero, Gauthier 1939, pl. XXIX–XXXII și p. 101–108; Manassa 2012, p. 60, fig. 6.

⁵⁹ Manassa 2007.

⁶⁰ Textul paralel al adresărilor standard din Regatul Nou: Hornung 1975, p. 5–27 și Hornung 1977, p. 61–64; Manassa 2007, în ordinea adresărilor, p. 276–277, 176, 170–171, 275, 275–276, 171–172, 264–265, 265–266.

coloane se află un rând scris de la stânga la dreapta și care nu face parte din *Litania lui Re*. El face referire la identificarea corpului defunctului cu numele zeilor. Un fragment din inscripție se poate regăsi în partea stângă a inscripției b din camera 2 Osiris sud (camerele de pe terasă) din Marele Templu de la Denderah⁶¹.

Din punct de vedere epigrafic și lexicografic, la piesa E 196 se observă greșeli ale scribului sau scribilor care au incizat inscripția, efasări ale unor semne care nu par deteriorări ale intemperțiilor, ci acțiuni ale mâinilor umane care le-au cioplit: unele semne sunt scrise în sensul invers redactării inscripției; alte semne sunt nou introduse și nu apar în variantele din Regatul Nou.

FRAGMENTUL DE SARCOFAG CU INSCRIPȚIE E 196. PREZENTARE, TRANSLITERAȚIE, TRADUCERE

Număr inventar: E 196

Datare: sec. al IV-lea a.Chr. (posibil Dinastia a XXX-a)

Material: bazalt

Tehnica de execuție a inscripției: relief adâncit

Dimensiuni: L × l × h = 63,5 × 29 × 13,5 cm

Tipologia sarcofagului: rectangular/trapezoidal; poate fi încadrat în tipurile II/III/IV⁶², aparține, cel mai probabil, tipului IV eclectic-sincretic, după tiparul sarcofagului lui Tjaihorpata.

Numele proprietarului: *pꜣdītm* , Paditem (nume teoforic, literal însemnând „pe care (zeul) Atum l-a dat”⁶³).

Tipologie: inscripție funerară care conține variante ale unor texte religioasă-funerare consacrate anterior, în Regatul Nou și ulterior și adaptate în Perioada Târzie, dintre care preponderentă este *Litania lui Re* (coloanele 4–26).

Numele formelor/manifestărilor lui Re: corelând denumirile din adresările de pe fragment cu cele din lucrarea lui Hornung⁶⁴, am identificat următoarele nume ale formelor/manifestărilor divine:

ḥpri (Adresarea 2), *rꜥ-ītni* (Adresarea 4), *šm-ḥr* (Adresarea 6), *nik-dw-m-mwt-yw wd nkiw mwt.w* (Adresarea 8), *šd-ḥꜣwt* (Adresarea 10), *ḥpri* (Adresarea 12), *fnwt* (Adresarea 14), *nwt* (Adresarea 16), *nbt-ḥwt* (Adresarea 18), *nww* (Nwn) (Adresarea 20), *ḥwꜣꜣꜣty* (Adresarea 22).

Din punct de vedere epigrafic, inscripția prezintă efasări ale unor semne, adăugări de alte semne care nu fac parte din variantele standard ale textelor cărților funerare din Regatul Nou, dat fiind că ortografia Perioadei Târzii acceptă multe variante.

⁶¹ Mariette-Bey 1873, pl. 58b.

⁶² Manassa 2007.

⁶³ Vittmann (2013, p. 3–4) încadrează numele categoriei 5, a teoforicelor „Individul ca dar al zeului, *pꜣ/tꜣ-dī-X*, „el/ea pe care zeul X l-a dat”.

⁶⁴ Hornung 1977, p. 61–64.

R. 1 orizontal

Inscripție

Sciere hieroglifică⁶⁵

Transliterație

[*h*^cw=k spꜣt (spꜣtiw⁶⁶)-ntr.w iw (=r) *h*^cw=k ntr m sꜣtꜣ *h*^cw-k nt(r)⁶⁷=k m spꜣt (spꜣtiw)-ntr.w kꜣ=sn mꜣ^c hi wsir ii=i in=i n=k niw.wt spꜣtiw *h*^cw-k nt(r)=k pw kꜣ nb *h*^cw?.k [...]

Traducere

[Corpul] tău (este) nomele (= provinciile) zeilor⁶⁸. Oh, este corpul tău divin în secret (ascuns) corpul zeului tău asemenea zeilor nomelor (care) se înalță cu adevărat! Oh, Osiris, eu vin și îți aduc orașele și nomele, (adică) acest corp divin al tău, tot kꜣ-ul corpului [...] tău...

⁶⁵ În acest rând, calitatea incizării semnelor hieroglifice este superioară, spre deosebire de textul în coloane care urmează.

⁶⁶ Despre spꜣtiw, „Gaugötter”, vezi Hannig 1995, p. 693.

⁶⁷ Despre ortografierea și lectura lui nt în sensul de ntr, vezi de Meulenaere 1994. Vezi și *h*^c- ntr = cadavru zeului, al lui Osiris (Erman, Grapow 1971, vol. III, p. 39). Vezi și varianta grafică *h*^cw (-ntr), Hannig 1995, p. 512; Wilson 1997, p. 621.

⁶⁸ Wilson 1997, p. 827, citându-l pe Gauthier 1925–1931 (vol. V, p. 29), traduce spꜣt-ntrw prin „nomele zeilor” și precizează că aceasta este o denumire pentru Edfu.

Col. 1

Inscripție

Scriere hieroglifică

[...]

Transliterație

[*dd mdw*]*in**Wsir**Iry-mꜣꜥt**shꜣm*

[...]

Traducere

[Cuvinte rostite de către]
[~Recitare]

Osiris,

*Iry-mꜣꜥt*⁶⁹,

puterea

[...]

⁶⁹ Tr., „care face / restaurează / stabilește Maat”, dar, fiind un titlu, el nu trebuie tradus. Acesta este un titlu al lui Osiris, dar, în cazul identificării decedatului cu zeul, titlul i se transferă și defunctului. Leitz (2002, I/110, p. 406, col. 3) îl traduce prin „Der Hüter der *mꜣꜥt*-Barke”, cu funcția de „Bezeichnung des zur Maat Gehörenden (*Mꜣꜥty*)”, indicând sursa din Regatul Vechi, Textele Piramidelor 1306c. Vezi și Leitz 2002, III/112, p. 224: „*Mꜣꜥt*”.

Col. 2

Inscripție	Sciere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		<i>dd mdw in</i>	Cuvinte rostite de către / (~ Recitare)
		<i>ntr.w</i>	zeii
		<i>krr.t</i>	cavernei
		<i>sšm</i>	care comandă
		<i>dws.t ntr.w</i>	zeilor Lumii de Dincolo,
		<i>s3</i>	care îl protejează pe
		<i>Wsir</i>	Osiris
	[...]	[...]	[...]

⁷⁰ Dacă al treilea semn este o formă scrisă într-o manieră extrem de neglijentă a aceluiași semn Gardiner R8 pentru *ntr*, atunci termenul este forma de plural, *ntrw*, „zei”.

Col. 3

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		<i>rn</i>	Numele
		<i>z3-k</i>	fiului tău,
		<i>rs</i>	într-adevăr, într-adevăr (este)
		<i>rri</i> ⁷¹	
		<i>Wsir</i>	Osiris,
		<i>ʾIry</i> ⁷² - <i>m3ʿt</i>	<i>ʾIry-m3ʿt</i>
		<i>P3d̄tm</i>	Paditem
		<i>r (?)</i>	?
	[...]	[...]	[...]

⁷¹ Hannig 1995, p. 472.

⁷² Semnul Gardiner A47.

Adresarea 2⁷³

Col. 4

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere	
		<i>ḥknw</i>	Slavă	
		<i>n=k</i>	ție,	
		<i>R^c</i>	Re,	
		<i>ḳz</i>	întă și mare	
		<i>šm</i>	putere,	
		<i>ḥpri</i>	Khepri	
		<i>ḥni</i>	care coboară în zbor/ aterizează ⁷⁴ (?)	
	[...]	[...]	[...]	[...]

⁷³ Vezi și traducerea lui Hornung 1977, p. 62: numele *ḥpri* al lui Ra; Piankoff 1964, p. 180.

⁷⁴ V. *ḥn* în Wilson 1997, p. 730 și *ḥni* în Hannig 1995, p. 601–602. Hornung (1975, p. 5; 1977, p. 61.2) traduce expresia prin „Chepri, der mit den Flügeln flattert”, dar Wilson (1997, p. 905) traduce forma cauzativă a lui *ḥn*, *šm* prin „a cauza să coboare în zbor/să aterizeze”.

Col. 5

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		<i>ir.n=f</i>	el a făcut
		<i>hpr=f</i>	ca el să se transforme
		<i>m</i>	în
		<i>pr</i>	cel care iese /
		<i>m</i>	apare
		<i>h^cw=f</i> ⁷⁶	din corpul lui.
		<i>Wsir</i>	Osiris,
		<i>Iry-m^ct</i>	<i>Iry-m^ct</i>
		<i>P³di-tm</i>	acest (~ numitul) Paditem.
		<i>pn</i>	
		<i>hknw=f</i>	El îl slăvește
		<i>n</i>	pe
		<i>R^c</i>	Re.
		<i>twt</i>	Tu ești ⁷⁷
[...]	[...]	[...]	[...]

⁷⁵ Manassa 2007, p. 305, b, precizează, cu referire la sarcofagul lui Tjaihorpata, că verbul *pr* este scris sub forma , unul dintre cele câteva stiluri „ptolemaice” de scriere prezente pe sarcofagele Perioadei Târzii.

⁷⁶ Vezi *h^cw* în Wilson 1997, p. 621 (1).

⁷⁷ Vezi și text paralel Manassa 2007, p. 276, Adresarea 2.

Adresarea 4

Col. 6

Inscripție

Scriere hieroglifică

[...]

Transliterație

*ḥḳnw**n=k**R^c**ḳz**šm**sm^{c79}-t^z**šḥ^{d80}**imn(.t)*

[...]

Traducere

Slavă

ție,

Re,

înalță și mare

putere

care unește
pământul⁸¹,

care face să lumineze

ascunsul /
pe cel ascuns

[...]

⁷⁸ Din nou avem de-a face cu un semn problematic din punct de vedere epigrafic, fără îndoială un determinativ. Textul paralel identificat apare la Hornung 1975, p. 9.4. Anruf, și Hornung 1977, p. 62, 4. Hornung traduce termenul cu acest determinativ, dar cu sensul derivat din *imnt* = Occident, „der die Westlichen erleuchtet” (la Hannig 1995, p. 72, determinativul este Gardiner R14: *imnt* = „das Ament-Zeichen”). Vezi aceeași interpretare și la Manassa 2007, p. 276, Adresarea 4. Dacă privim semnul în variantă hieratică (vezi Möller 1909, p. 3 și Crosfinte 2021, p. 11), acesta seamănă cu determinativul Gardiner A4 și cu Gardiner A5, *imn* = ascuns, sens prezent și la Hannig 1995, p. 71, col. 2, în termenii din familia de cuvinte *imn*, *imnt*, *imni*. În acest caz, sensul traducerii este „care unește pământul și iluminează ascunsul / pe cel ascuns”.

⁷⁹ Hornung (1977, p. 62. 4) traduce sintagma *sm3-t3* prin „der die Erde schauen läßt”, în timp ce Manassa (2007, p. 276, a) o interpretează ca pe o variantă de scriere din Regatul Nou a expresiei „unirea pământului” („who unites the earth”), făcând trimitere indirectă la sintagma „*sm3-t3.wi*” (unificarea celor Două Pământuri = Egiptul unificat), una dintre temele și ideile de fundare esențiale ale Egiptului faraonic. Hannig (1995, p. 704) traduce prin „erlauben zu sehen”.

⁸⁰ Textul *Litaniei Soarelui* (Hornung 1975, p. 9) continuă cu variante scribale ale termenului „Occident/Occidental”. Asupra acestuia din urmă, textul spune că Re își exercită strălucirea (o iluminează), *hd*, în cazul prezentei inscripției, grupul de semne T5 din lista lui Gardiner (2001, p. 510, T 3–5) pentru *hd*.

⁸¹ Hannig 1995, p. 704. Text paralel: Hornung 1975, p. 8.4; Hornung 1977, p. 62.4.

Col. 7

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		<i>ir=f</i>	el face
		<i>hpr=f</i>	ca el să se transforme
		<i>m</i>	în
		<i>itm</i> ⁸³	marele disc solar.
		<i>ꜥ</i> ⁸⁴	
		<i>Wsir</i>	Osiris
		<i>Iry-mꜣt</i>	<i>Iry-mꜣt</i>
		<i>Pꜣdi-tm</i>	acest (~ numitul)
		<i>pn</i>	Paditem
		<i>ḥknw=f</i>	el îl slăvește
		<i>n</i>	pe Re.
		<i>Rꜥ</i>	
		<i>twt</i>	Tu ești
		<i>is</i>	într-adevăr
		[<i>ḥꜣ.t</i>]	cadavrul
	[...]	[...]	[...]

⁸² Semnul Gardiner D4, *irt*, care intră în alcătuirea numelui zeului Osiris, prezintă o formă epigrafică inversă sensului de scriere al inscripției, eroare cauzată probabil de neglijența scribului.

⁸³ Text paralel: Hornung 1975, p. 9.4; Hornung 1977, p. 62.4.

⁸⁴ Vezi Hornung 1975 p. 9.4; Hornung 1977, p. 62.4.

Adresarea 6

Col. 8

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		<i>ḥknw</i>	Slavă
		<i>n=k</i>	ție,
		<i>R^c</i>	Re,
		<i>kz</i>	întă și mare
		<i>šm</i>	putere,
		<i>w^c.t</i>	unicul,
		<i>šm-ḥr</i>	cu aspect / chip puternic (<i>ḥr</i>),
		<i>ḥnm (?)</i>	care se unește (?)
	[...]	[...]	[...]

Col. 9

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		[ʕ?]r=f	(când) el iese / pleacă ⁸⁵ ,
		ʕp=f	el traversează în zbor? / zboară ⁸⁶
		krr.t	caverna
		t3	pământului,
		nty	a lui
		Wsir	Osiris,
		Iry-m3ʕt	Iry-m3ʕt,
		P3dī-tm	acest (~ numitul) Paditem
		pn	
		hknw=f	el îl slăvește
		n Rʕ	pe Re.
		twt	Tu ești
		is	într-adevăr
		h3.t	cadavrul
	[...]	[...]	[...]

⁸⁵ V. Hannig 1995, p. 148, col. 2, ʕr = „verlassen, hinausgehen”, cf. Manassa p. 222–223, ʕr=f.

⁸⁶ Textul paralel din Hornung 1975, p. 11, conține după krr.t=f semnul Gardiner N37, bazin de grădină, urmat de semnul N16, pământ plat, aluvionar, și de M36, mănunchi de tulpini de in care arată capsulele, acestea intrând în alcătuirea substantivului št3, „misterios, ascuns” (vezi Hannig 1995, p. 840, col. 1), în acest caz traducerea lui Hornung fiind „wenn er seine geheimnisvolle Gruft durchzieht” (1977, p. 62, 6). Expresia ar putea fi scrisă eronat, în loc de ʕ.t=f ar putea fi, de fapt, ʕp=f, „el zboară”.

Adresarea 8

Col. 10

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		<p><i>ḥknw</i></p> <p><i>n=k</i></p> <p><i>R^c</i></p> <p><i>ḳz</i></p> <p><i>šḥm</i></p> <p><i>spr</i></p> <p><i>n</i></p> <p><i>šḥm.w</i>⁸⁷</p> <p><i>ḥtm</i></p>	<p>Slavă</p> <p>ție,</p> <p>Re,</p> <p>înaltă și mare</p> <p>putere,</p> <p>care ajunge</p> <p>la</p> <p>Puteri,</p> <p>care distruge⁸⁸</p>
	[...]	[...]	[...]

⁸⁷ Hornung (1977, p. 62.8) traduce textul paralel: „der seinen Ba erreicht (36), der seine Feinde vernichtet”. În textul paralel (Hornung 1975, p. 13), termenul *šḥm.w*, „puterile”, este înlocuit cu *bz*, tradus prin „suflet” (Erman, Grapow 1971, vol. I, p. 411). Pentru *spr bz*, vezi și Manassa 2007, p. 170, Adresarea 8, care traduce prin „whose *ba* arrives, who destroys his enemies.”

⁸⁸ În textul paralel, se continuă cu obiectul nimicirii, *ḥfti.w*, „dușmanii” (Hornung 1975, p. 13).

Col. 11

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		<i>wḏ</i>	comandă
		<i>nkīw</i> ⁸⁹	pedepsirea ticăloșilor
		<i>mwt.w</i>	defuncți blestemați ⁹⁰
		<i>ḥfti.w</i>	dușmani.
		<i>Wsir</i>	Osiris,
		<i>ʿIry-mꜣt</i>	<i>ʿIry-mꜣt</i>
		<i>Pꜣdi-tm</i>	acest (~ numitul) Paditem.
		<i>pn</i>	
		<i>ḥknw=f</i>	El îl slăvește
		<i>n</i>	pe
		<i>R^c</i>	Re.
		<i>[twṯ]</i>	[Tu ești]
		<i>[...]</i>	<i>[...]</i>

⁸⁹ Hannig 1995, p. 394.

⁹⁰ Text paralel: Manassa 2007, p. 170, Litania lui Ra înaintea Orei a Unsprezecea din Amduat, Adresarea 8: „*pn nty wḏ nik m mwt.w* = This one who commands punishment among the damned”.

Adresarea 10

Col. 12

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		<i>ḥknw</i>	Slavă
		<i>n=k</i>	ție,
		<i>R^c</i>	Re,
		<i>ḳz</i>	întă și mare
		<i>šm</i>	putere
		<i>šd-ḥz.wt</i>	care face să strălucească (luminează) cadavrele,
		<i>imy</i>	(cel care este) în
		<i>š.t</i>	orizont
		[...]	[...]
		[...]	[...]
		[...]	[...]

Col. 13

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		[<i>krr.</i>]t=f	[caverna] lui.
		<i>Wsir</i>	Osiris
		<i>Iry-m3t</i>	<i>Iry-m3t</i>
		<i>P3di-tm</i>	acest (~ numitul) Paditem.
		<i>pn</i>	
		<i>hknw=f</i>	El îl slăvește
		<i>n</i>	pe
		<i>R^c</i>	Re.
		<i>twt</i>	Tu ești,
		< <i>i</i> > <i>s</i>	într-adevăr
		[...]	[...]

⁹¹ Astfel, cum apare vizual, semnul Gardiner X1 „t”, cel mai probabil este o eroare grafică a scribului care, din neglijență, l-a confundat cu W24 „nw”.

Adresarea 12

Col. 14

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere	
		<i>ḥknw</i>	Slavă,	
			lui	
		<i>R^c</i>	Re,	
		<i>ḳꜣ</i>	întă și mare	
		<i>šm</i>	putere	
		<i>ṛ</i>	care se ridică / urcă	
		<i>n</i>	la	
		<i>zšt⁹⁴</i>	ceea ce este ascuns	
		<i>[...]</i>	<i>[...]</i>	<i>[...]</i>

⁹² Variantă pentru cuvântul ,ṛ (cf. *ṛ* – Hannig 1995, p. 148, col. 2), „a urca, a se ridica”, care conține semnul Gardiner D41 folosit în locul semnului D36, ṛ, și semnul O40 în locul semnului pentru determinativul O41. Pentru ṛ, vezi Wilson 1997, p. 165. Vezi și Erman, Grapow 1971, vol. I, p. 208, aufsteigen (vb.), Treppen (s.). Hornung (1977, p. 63) și Manassa (2007, p. 275) traduc prin „a se apropia de”.

⁹³ Grafie asemănătoare cu cea din mormântul lui Ramses al IV-lea (vezi Hornung 1975, p. 17).

⁹⁴ Paralelă și în Manassa 2007, p. 275, Adresarea 12 (pe un scarabeu al lui Nectanebo II): ṛy r sš[*t3* *ḥnpw*] = „[what Anubis has hidden]”.

Col. 15

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		[<i>Inp</i>]w	Anubis.
		<i>twt</i>	Tu ești
		<i>is</i>	cu adevărat
		<i>h3.t</i>	cadavrul lui
		<i>hpri</i>	Khepri.
		<i>Wsir</i>	Osiris,
		<i>P3di-tm</i>	Paditem
		<i>hknw= [f]</i>	[el îl] slăvește
		[...]	[...]
		[...]	[...]

Adresarea 14

Col. 16

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere	
		<i>ḥknw</i>	Slavă	
		<i>n=k</i>	ție,	
		<i>R^c</i>	Re,	
		<i>ḳz</i>	înalță și mare	
		<i>šm</i>	putere,	
		<i>sbꜣy</i> ⁹⁵	steaua multiformă a decedatului / steaua strălucitoare / cel cu strălucire astrală	
		<i>r</i>	pentru cadavru ⁹⁷	
		<i>snty.t</i> ⁹⁶		
		[...]	[...]	[...]

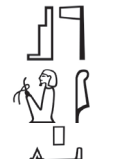
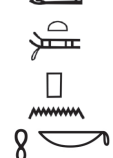

⁹⁵ Vezi text paralel: Hornung 1975, p. 19. Vezi și Manassa 2007, p. 171.

⁹⁶ *sbꜣy-r-snty* = steaua multiformă a decedatului – unul dintre epitetele lui Re. Vezi Leitz 2002, VI/115, p. 243: „Der Stengestaltige für die Toten (?)”

⁹⁷ Hannig 1995, p. 725, col. 1: *snty*, „Leichname (im Jenseits)”.

Col. 17

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		<i>Tfnw.t</i>	Tefnut.
		<i>Wsir</i>	Osiris
		<i>Iry-m3't</i>	<i>Iry-m3't</i>
		<i>P3di-tm</i>	acest (~ numitul) Paditem.
		<i>pn</i>	
		<i>hknw=f</i>	El îl slăvește
		<i>n</i>	pe
		<i>R'</i>	Re.
		<i>twt</i>	Tu ești
		<i>is</i>	într-adevăr
		<i>h3.t</i>	cadavrul
		[...]	[...]

Adresarea 16

Col. 18

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		<i>hknw</i>	Slavă
		<i>n=k</i>	ție,
		<i>R^c</i>	Re,
		<i>kz</i>	întă și mare
		<i>shm</i>	putere
		<i>z</i>	(cel) mare (în)
		<i>sip</i>	inspecție / răfuială
		<i>imy</i>	în rândul
		[...]	[...]
		[...]	[...]
		[...]	[...]

⁹⁸ Hannig 1995, p. 665.

Col. 19

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		<i>Nw.t</i>	Nut.
		<i>Wsir</i>	Osiris,
		<i>Iry-mꜣt</i>	<i>Iry-mꜣt</i> ,
		<i>Pꜣdī-tm</i>	acest (~ numitul)
		<i>pn</i>	Paditem.
		<i>hknw=f</i>	El îl slăvește
		<i>n</i>	pe
		<i>Rꜥ</i>	Re.
		<i>twt</i>	Tu ești
		<i>is</i>	într-adevăr
		<i>ḥꜣ.t</i>	cadavrul
		[...]	[...]

⁹⁹ Vezi nota 91, Adresarea 10, col. 13.

Adresarea 18

Col. 20

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		<i>ḥknw</i>	Slavă
		<i>n=k</i>	ție,
		<i>R^c</i>	Re,
		<i>ḳz</i>	întă și mare
		<i>šm</i>	putere
		<i>psd-tp</i>	(cel cu) capul strălucitor
		<i>r</i>	mai mult decât cel care
		<i>imy</i> ¹⁰⁰	este în interiorul
	[...]	[...]	[...]

¹⁰⁰ Manassa 2007, p. 56–57, 265.

Col. 21

Inscripție	Scriere hieroglică	Transliterație	Traducere
		<i>Nbt-ḥw.t</i>	Nephthys.
		<i>Wsir</i>	Osiris,
		<i>ʿIry-mꜣt</i>	<i>ʿIry-mꜣt</i>
		<i>Pꜣdi-tm</i>	acest (~ numitul)
		<i>pn</i>	Paditem.
		<i>ḥknw=f</i>	El îl slăvește
		<i>n</i>	pe
		<i>Rꜥ</i>	Re.
		<i>twt</i>	Tu ești
		<i>is</i>	într-adevăr
	<i>ḥꜣ.t</i>	cadavrul (lui)	
	<i>Rmy</i> ¹⁰²	Remy (suspinaătorul)	
	[...]	[...]	

¹⁰¹ Vezi nota 91, Adresarea 10, col. 13.

¹⁰² Vezi semnul Gardiner D9.

Adresarea 20

Col. 22

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
		<i>ḥknw</i>	Slavă
		<i>n=k</i>	ție,
		<i>R^c</i>	Re,
		<i>ḳz</i>	întă și mare
		<i>šm</i>	putere
		<i>ʾmy</i>	<i>ʾmy</i> ¹⁰³ ,
		<i>psd</i>	care strălucește
		<i>m</i>	în / din
	[...]	[...]	[...]

¹⁰³ Despre numele *ʾmy* din Adresarea 20, tradus prin „the Formed One”, vezi Manassa 2007, p. 57 d–58.

Col. 23

Inscripție

Scriere hieroglifică

Transliterație

[*is*]=*sk*
ḥz.t
Nwn
Wsir
Pzdi-tm
pn
ḥknw=f
n
R^c
twt < s > sk
ḥz.t
 [...]

Traducere

Tu ești [într-adevăr]
 cadavrul
 (lui)
 Nun.
 Osiris,
 acest (~ numitul)
 Paditem.
 El îl slăvește
 pe
 Re
 Tu ești
 într-adevăr
 cadavrul
 [...]

Adresarea 22

Col. 24

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere	
				
		<i>ḥknw</i>	Slavă	
				
		<i>n=k</i>	ție,	
				
		<i>R^c</i>	Re,	
		<i>k3</i>	înalță și mare	
		<i>šm</i>	putere	
		<i>īr.ty¹⁰⁴ / īrw.ty¹⁰⁵</i>	cel al acestor doi urai ¹⁰⁶ / cel împodobit cu acești doi urai ¹⁰⁷ ,	
		<i>ipn</i>		
		<i>dw3.t</i>	din Lumea de Dincolo subterană.	
		<i>tw.[t]</i>	Tu ești	
	[...]	[...]	[...]	[...]

¹⁰⁴ Erman, Grapow 1971, vol. I, p. 42.

¹⁰⁵ Epitet. Vezi Hannig 1995, p. 31.

¹⁰⁶ Manassa 2007, p. 266.

¹⁰⁷ Hornung 1977, p. 64.

Col. 25

Inscripție	Scriere hieroglifică	Transliterație	Traducere
			
		<i>ḥwꜣꜣy(.ty)¹⁰⁹ / ḥwꜣy¹¹⁰</i>	Cel Putred.
			
		<i>Wsir</i>	Osiris,
		<i>Pꜣdi-tm</i>	acest (~ numitul) Paditem
		<i>pn</i>	
			
		<i>ḥknw=f</i>	el îl slăvește
		<i>n</i>	pe Re.
		<i>R^c</i>	
		<i>twt <s>k</i>	Tu ești într-adevăr
		<i>ḥꜣ.t</i>	cadavrul
	[...]	[...]	[...]

¹⁰⁸ Vezi nota 91, Adresarea 10, col. 13.

¹⁰⁹ Hornung 1977, p. 64.22.

¹¹⁰ Manassa 2007, p. 266.

Adresarea 24

Col. 26

Inscripție

Scriere hieroglică

Transliterație

Traducere

ḥknw

Slavă

n=k

ție,

R^c

Re,

ḳꜣ

înalță și mare

šꜣm

putere

[...]

[...]

[...]

UN ALT FRAGMENT DIN ACELAȘI SARCOFAG, AFLAT LA STOCKHOLM

Cu ocazia celei de a XII-a ediții a Congresului Internațional al Egiptologilor desfășurat la Cairo, în perioada 3–8 noiembrie 2019, am avut plăcuta surpriză să aflu, din prezentarea egiptolog dr. Åke Engsheden, de la Universitatea din Stockholm, faptul că el a identificat un alt fragment din același sarcofag, pe care îl are în publicare. Acest fragment se află la Medelhavsmuseet din Stockholm (Muzeul de Antichități Mediteraneene și ale Orientului Apropiat) și constă, în principal, din figuri și câteva mici fragmente din *Litania lui Re* și din capitoul 72 din *Cartea Morților*.

UN ALT FRAGMENT DIN ACELAȘI SARCOFAG, AFLAT ÎN EGIPT, LA ALEXANDRIA

În timpul cercetărilor și investigațiilor pe care le-am efectuat cu privire la această piesă, E 196, am întâlnit sursa bibliografică *Patriarchate of Alexandria 2006–2016*, Patriarchate of Alexandria, 2016, cu texte de Georgios Mylonas, Vassilis Chrysikopoulos și Antonis Bekiaris. În această lucrare, egiptologul și arheologul dr. Vassilis Chrysikopoulos de la Muzeul Acropolis menționează, la paginile 72–73, în mod succint, un fragment cu inscripție din sarcofagul preotului Padiatm, aflat în Muzeul din Alexandria, prezentând și două fotografii. Pe baza fotografiilor și a omonimiei personajelor din fragmentul E 196 și din cel de la Alexandria, am putut constata că este vorba despre același proprietar, iar potrivit dispunerii și structurii textului, fragmentul de inscripție este o continuare în partea dreaptă superioară a acelorași formule rituale din *Litania lui Re*, care sunt prezente și pe fragmentul de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”. Practic, coloanele cu adresări către formele de manifestare ale lui Re începute în E 196 continuă în fragmentul de la Alexandria.

Precizez faptul că nu am avut acces la fragment în formă fizică, însă, pe baza fotografiilor avute la dispoziție, am remarcat o discrepanță în epigrafia *Litaniei lui Re* între cele două inscripții, fapt care ar putea indica o altă mână scribală (se știe că grafia monumentelor a fost în general o operă a mai multor scribi)¹¹¹. Este important de precizat faptul că, spre deosebire de E 196, în care se pot observa confuzii de semne, care se abat de la epigrafia surselor anterioare cunoscute ale *Litaniei lui Re*, fragmentul de la Alexandria este mult mai estetic realizat și nu pare a conține erori, efasări de semne ori suprapuneri. Dar o asemenea evaluare presupune un set de investigații mult mai complexe, ulterioare acestei prezentări, investigații care înseamnă inclusiv analizarea efectivă a fragmentului de la Alexandria și compararea compoziției acestuia cu cel de la București.

¹¹¹ Piesa se prezintă mult mai bine calitativ comparativ cu E 196. Sub rezerva că, până în momentul de față nu am avut acces direct la acest artefact și nici nu am cunoștință de cercetări care să îi ateste autenticitatea (după cum nici în cazul piesei E 196 asemenea investigații încă nu au fost realizate încă), mă gândesc și la posibilitatea ca această piesă de la Alexandria să fie produsă la o dată ulterioară piesei E 196 de la București.

CONCLUZII

În momentul de față, consider că se pot prezenta doar concluzii de etapă, pentru o datare mai exactă impunându-se un set de investigații variate, de la analiza comparativă gramaticală, lexicografică și epigrafică, la cele folosind metode fizico-chimice ale materialelor.

Față de anul 1902, când Gr.G. Tocilescu a prezentat pentru prima dată acest fragment de sarcofag, astăzi, datorită evoluției cercetării egiptologice, putem oferi o transliterație și o traducere integrale în cazul fragmentelor de inscripții de pe piesa E 196, cu clarificări referitoare la tipurile de inscripții și numele divinităților.

Cel mai important, însă, este faptul că această piesă care, timp de multe decenii a trecut mai mult sau mai puțin neobservată în subsolul Casei Macca din București, poate fi acum prezentată pentru prima dată publicului, datorită prezentului studiu, punând la dispoziție transliterația și traducerea inscripției.

În plus, șansa de a descoperi încă două fragmente din același monument, datorită colegilor egiptologi din Suedia și Grecia, face posibil începutul reconstituirii unui obiect unic în cultura funerară egipteană antică, despre care vom avea încă multe de spus.

MULȚUMIRI

Doresc pe această cale să adresez calde mulțumiri conducerii Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București – domnului director dr. Eugen Nicolae –, precum și coordonatoarei Sectorului Muzeul Național de Antichități, dr. Oana Damian, fără sprijinul constant, răbdarea și bunăvoința cărora nu aș fi putut realiza această cercetare. Aceleași mulțumiri le adresez și dr. Raluca Kogălniceanu de la redacția aceleiași instituții, pentru minuția, răbdarea și sugestiile oferite în editarea acestui studiu. De asemenea, doresc să îmi exprim recunoștința față de dr. Åke Engsheden, de la Universitatea din Stockholm, pentru corespondența și discuțiile pe care le-am purtat atât la Cairo, cât și la București, pentru sugestiile și opiniile sale pe marginea piesei E 196 și să îmi exprim speranța în finalizarea cu succes a reconstituirii inscripției și publicarea ei în comun. Totodată, doresc să aduc un pios omagiu memoriei distinsului arheolog și clasicist prof. dr. Alexandru Barnea, cel dintâi care mi-a vorbit despre această piesă, mi-a arătat-o și m-a încurajat să o traduc.

BIBLIOGRAFIE

Abitz 1995	F. Abitz, <i>Pharao als Gott in den Unterweltsbuchern des Neuen Reiches</i> , OBO 146, Göttingen, 1995.
Allen 1989	J.P. Allen, <i>The Cosmology of the Pyramid Texts</i> , în W.K. Simpson (ed.), <i>Religion and Philosophy in Ancient Egypt</i> , YES 3, New Haven, 1989, p. 1–28.
Allen 1994	J.P. Allen, <i>Reading a Pyramid</i> , în C. Berger, G. Clerc, N. Grimal (eds.), <i>Hommages à Jean Leclant</i> , vol. 1, Institut Français d'Archéologie Orientale, Cairo, 1994, p. 5–28.
Allen 2005	J.P. Allen, <i>The Ancient Egyptian Pyramid Texts</i> , <i>Writings from the Ancient World 23</i> , Society of Biblical Literature, Atlanta, 2005.

- Altenmüller 1986 H. Altenmüller, *Aspekte des Sonnenlaufes in den Pyramidentexten*, in *Hommages à François Daumas*, Orientalia Monspeliensia 3, Montpellier, 1986, vol. 1, p. 1–15.
- Arnold 1997 D. Arnold, *The Late Period Tombs of Hor-khebit, Wennefer and Wereshnefer at Saqqara*, in C. Berger, B. Mathieu (eds.), *Etudes sur l’Ancien Empire et la nécropole de Saqqara dédiées à Jean-Philippe Lauer*, Orientalia Monspeliensia 9, Montpellier, 1997, vol. 1, p. 31–54.
- Backes 2005 B. Backes, *Das altägyptische “Zweiwegebuch”. Studien zu den Sargtext-Spruchen 1029–1130*, ÄA 69, 2005, p. 139–159.
- Baines 1990 J. Baines, *Interpreting the Story of the Shipwrecked Sailor*, JEA 76, 1990, p. 55–72.
- Barta 1968 W. Barta, *Zur Überlieferung des Amduat*, JEOL 20, 1968, p. 27–42.
- Beaux 1994 N. Beaux, *La douat dans les Textes des Pyramides, espace et temps de gestation*, BIFAO 94, 1994, p. 1–6.
- Bickel 1998 S. Bickel, *Die Jenseitsfahrt des Re nach Zeugnissen der Sargtexte*, in A. Brodbeck (ed.), *Ein ägyptisches Glasperlenspiel. Ägyptologische Beiträge für Erik Hornung aus seinem Schulerkreis*, Berlin, 1998.
- Billing 2003 N. Billing, *Text and Tomb: Some spatial Properties of Nut in the Pyramid Texts*, in Z. Hawass (ed.), *Egyptology at the Dawn of the Twenty-First Century*, Cairo, 2003, vol. 2, p. 129–136.
- Brovarski 1983 E. Brovarski, *Sarkophag, LÄ V* (1983), cols. 471–485.
- Buhl 1959 M.-L. Buhl, *The Late Egyptian Anthropoid Stone Sarcophagi*, Nationalmuseets Skrifter, Arkæologisk-historisk række 6, Copenhagen, 1959.
- Cihó 1990 M. Cihó, *Antichități egiptene în colecțiile din România*, Crisia 20, 1990, p. 687–708.
- Cihó 1998–1999 M. Cihó, *Egyptological Collections and Egyptology in the present-day Romania*, Revue Roumaine d’Égyptologie 2–3, 1998–1999, p. 19–27.
- Cooney 2015 K.M. Cooney, *Coffins, Cartonnage, and Sarcophagi*, in M.K. Hartwig (ed.), *A Companion to Ancient Egyptian Art*, 1st ed., Wiley-Blackwell, 2015, p. 269–292.
- Crosfinte 2021 J.-P. Crosfinte, *Actualisation de l’ouvrage de Georg Möller, Hieratische Paläographie – Tome I*, 2021, http://ecriture.egypte.free.fr/ressources/Moller-hieratique_actualise_tome1.pdf, accesat 28.02.2022.
- Damian, Tatomir 2019 O. Damian, R. Tatomir, *Despre fondul de obiecte egiptene al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București*, SCIVA 70, 1–4, 2019, p. 93–142.
- Darnell 2004 J.C. Darnell, *The Enigmatic Netherworld Books of the Solar-Osirian Unity Cryptographic Compositions in the Tombs of Tutankhamun, Ramesses VI and Ramesses IX*, OBO 198, Fribourg – Göttingen, 2004.
- Derchain-Urtel 1974 M.-T. Derchain-Urtel, *Die Schlange des ‘Schiffbrüchigen’*, SAK 1, 1974, p. 83–104.

- Dziobek 1994 E. Dziobek, *Die Gräber des Vezirs User-Amun, Theben Nr. 61 and 131*, AV 84, Mainz, 1994.
- Erman, Grapow 1971 A. Erman, H. Grapow, *Wörterbuch der Ägyptischen Sprache*, vol. I–VII, Leipzig, 1971.
- Eyre 2002 C. Eyre, *The Cannibal Hymn, A Cultural and Literary Study*, Liverpool, 2002.
- Gardiner 2001 A. Gardiner, *Egyptian Grammar. Being an Introduction to the Study of Hieroglyphs*, 3rd ed., Oxford, 2001.
- Gauthier 1925–1931 H. Gauthier, *Dictionnaire des noms géographiques contenus dans les textes hiéroglyphiques*, vol. I–VII, Cairo, 1925–1931.
- Hannig 1995 R. Hannig, *Grosses Handwörterbuch Ägyptisch-Deutsch: die Sprache der Pharaonen (2800–950 v. Chr.)*, Mainz, 1995.
- Hermesen 1991 E. Hermesen, *Die zwei Wege des Jenseits, Das altägyptische Zweiwegebuch und seine Topographie*, OBO 112, Göttingen, 1991.
- Hornung 1975 E. Hornung, *Das Buch der Anbetung des Re im Westen (Sonnenlitanei) nach den Versionen des Neuen Reiches*, vol. I, Aegyptiaca Helvetica, Geneva, 1975.
- Hornung 1977 E. Hornung, *Das Buch der Anbetung des Re im Westen (Sonnenlitanei) nach den Versionen des Neuen Reiches*, vol. II, Aegyptiaca Helvetica, Geneva, 1977.
- Hornung 1994 E. Hornung, *Die 'königliche' Dekoration der Sarkammer*, in E. Dziobek, *Die Gräber des Vezirs User-Amun, Theben Nr. 61 and 131*, AV 84, Mainz, 1994.
- Hornung 1999 E. Hornung, *The Ancient Egyptian Books of the Afterlife*, trans. D. Lorton, Ithaca, 1999.
- Huyge 2003 D. Huyge, *Cosmology, Ideology and Personal Religious Practice in Ancient Egyptian Rock Art*, in R. Friedman (ed.), *Egypt and Nubia: Gifts of the Desert*, Londra, 2003, p. 192–206.
- Jenni 1986 H. Jenni, *Das Dekorationsprogramm des Sarkophages Nektanebos' II*, AH 12, Geneva, 1986.
- Jenni 1998 H. Jenni, *Der Sarkophag Usermaatres*, in A. Brodbeck (ed.), *Ein ägyptisches Glasperlenspiel. Ägyptologische Beiträge für Erik Hornung aus seinem Schulerkreis*, Berlin, 1998, p. 93–161.
- Kitchen 2004 K.A. Kitchen, *The Third Intermediate Period in Egypt (1100–650 BC)*, 2nd ed., Oxford, 2004.
- Leitz 2002 C. Leitz (ed.), *Lexikon der ägyptischen Götter und Götterbezeichnungen*, OLA I/110, III/112, VI/115, 2002.
- Manassa 2007 C. Manassa, *The Late Egyptian Underworld: Sarcophagi and Related Texts from the Nectanebid Period*, ÄAT 72, Wiesbaden, 2007.
- Manassa 2012 C. Manassa, *Divine Taxonomy in the Underworld Books*, Archiv für Religionsgeschichte 14, 2012, p. 47–68.
- Mariette-Bey 1873 A. Mariette-Bey, *Dendérah. Description générale. Grand temple de cette ville*, vol. IV, Paris, 1873.
- Maspero 1908 G. Maspero, *Sarcophages des époques persane et ptolémaïque*, vol. 1.1 (CGC 29301–29303), Institut Français d'Archéologie Orientale, Cairo, 1908.

- Maspero 1914 G. Maspero, *Sarcophages des époques persane et ptolémaïque*, vol. 1.2, (CGC 29304–29306), Institut Français d’Archéologie Orientale, Cairo, 1914.
- Maspero, Gauthier 1939 G. Maspero, H. Gauthier, *Sarcophages des époques persane et ptolémaïque*, vol. 2 (CGC 29307–29323), Institut Français d’Archéologie Orientale, Cairo, 1939.
- Mathieu 2002 B. Mathieu, *Les formules conjuratoires dans les pyramides à textes: quelques réflexions*, in Y. Koenig (ed.), *La magie en Egypte: à la recherche d’une définition*, Paris, 2002, p. 185–206.
- Mauric-Barberio 2001 F. Mauric-Barberio, *Le premier exemplaire du Livre de l’Amdouat*, BIFAO 101, 2001, p. 315–350.
- Mauric-Barberio 2003 F. Mauric-Barberio, *Copie de textes à l’envers dans les tombes royales*, in G. Andreu (ed.), *Deir el-Medineh et la Vallée des Rois*, Paris, 2003, p. 175–193.
- de Meuleneare 1994 H. de Meulenaere, *N*(R) et NF(R)*, in *Hommages à Jean Leclant*, vol. 4, Varia, Bibliothèque d’Études 106/4, Cairo, 1994, p. 65–71.
- Möller 1909 G. Möller, *Hieratische Paläographie die aegyptische Buchschrift in ihrer Entwicklung von der fünften Dynastie bis zur römischen Kaiserzeit*, Band I, Leipzig, 1909.
- Myśliwiec 2000 K. Myśliwiec, *Twilight of Ancient Egypt*, Ithaca, 2000.
- Niwinski 1989 A. Niwinski, *Studies on the Illustrated Theban Funerary Papyri of the 11th and 10th Centuries B.C.*, OBO 81, Göttingen, 1989.
- Piankoff 1955 A. Piankoff, *The Shrines of Tut-Ankh-Amon*, Ancient Egyptian Religious Texts and Representations 2, New York, 1955.
- Piankoff 1964 A. Piankoff, *The Litany of Re*, Ancient Egyptian Religious Texts and Representations 4, New York, 1964.
- Piankoff, Jacquet-Gordon 1974 A. Piankoff, H. Jacquet-Gordon, *The Wandering of the Soul*, Ancient Egyptian Religious Texts and Representations 6, Princeton, 1974.
- Quirke 1993 S. Quirke, *Owners of Funerary Papyri in the British Museum*, British Museum Occasional Papers 92, Londra, 1993.
- Régen 2016 I. Régen, *The Book of Nut in the Late Period Tombs of the Asasif Necropolis: With a Focus on the Decorative Layout in the Tombs of Padiamenope (TT 33) and Montuemhat (TT 34)*, in E. Pischikova, J. Budka, K. Griffin (eds.), *Thebes in the First Millennium B.C.*, Londra, 2018, p. 162–176.
- Roberson 2012 J.A. Roberson, *The Ancient Egyptian Books of the Earth*, Atlanta, 2012.
- Robinson 2003 P. Robinson, *As for Them Who Know Them, They Shall Find Their Paths: ‘Speculations on Ritual Landscapes in the Book of the Two Ways*, in D. O’Connor, S. Quirke (eds.), *Mysterious Lands*, Londra, 2003, p. 139–159.
- Seele 1959 K. Seele, *The Tomb of Tjanefer at Thebes*, OIP 36, Chicago, 1959.
- Smith 2017 M. Smith, *Following Osiris. Perspectives on the Osirian Afterlife from Four Millennia*, Oxford, 2017.
- Spencer 1982 A.J. Spencer, *Death in Ancient Egypt*, Londra, 1982.

- Tatomir 2019 R. Tatomir, *Rezultatele preliminare ale cercetării colecției de antichități egiptene a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București*, SCIVA 70, 1–4, 2019, p. 143–150.
- Tocilescu 1902 Gr.G. Tocilescu, *Monumentele epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități*, I, București, 1902.
- Tocilescu 1906 Gr.G. Tocilescu, *Catalogul Muzeului Național de Antichități*, București, 1906.
- Vittmann 2013 G. Vittmann, *Personal Names: Structures and Patterns*, în E. Frood, W. Wendrich (eds.), *UCLA Encyclopedia of Egyptology*, Los Angeles, version 1, January 2013, p. 1–13, <https://escholarship.org/uc/item/42v9x6xp> (accesat, 28.01.2020).
- Westendorf 1966 W. Westendorf, *Altägyptische Darstellungen des Sonnenlaufes auf der abschussigen Himmelsbahn*, MAS 10, Berlin, 1966.
- Westendorf 1979 W. Westendorf, *Vom Sonnentier zum Sonnenboot*, în M. Görg, E. Pusch (eds.), *Festschrift Elmar Edel*, ÄAT 1, Bamberg, 1979, p. 432–445.
- Wilson 1997 P. Wilson, *A Ptolemaic Lexikon. A Lexicographical Study of the Texts in the Temple of Edfu*, OLA 78, Leuven, 1997.

AN EGYPTIAN FRAGMENT OF SARCOPHAGUS IN THE COLLECTION OF THE “VASILE PÂRVAN” INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

ABSTRACT

On January 22, 1862, General Nicolae Mavros donated to the Elective Assembly of the United Principalities a very large and diverse collection of antiquities, as well as extremely valuable from an archaeological, historical and cultural point of view. This collection also included a small sub-category of Egyptian pieces, which, along with scarabs, statuettes, fragments of mummies, and other artifacts, contained a fragment of a sarcophagus with a hieroglyphic inscription.

The first description of this artifact dates from 1902 and belongs to Gr.G. Tocilescu, the one who described its medium as granite. Based on the information provided by the Viennese Egyptologist Jacob Krall, Tocilescu presents the name of the deceased as Peti[a]tum, incised in hieroglyphs on the sarcophagus. With respect to the information provided by the text, he notes that it contains part of the type of funerary literature called the *Litany of the Sun*, which he briefly describes on that occasion. Regarding the fragment from Bucharest, however, Tocilescu points out that it contains only half (the upper part) of the first 23 praises to several deities. Then, mentioning the title of É. Naville’s translation from 1875 of the *Litany of the Sun*, he provided, on the basis of the latter, a full reading of the text – yet with a translation from the French language, according to the mentioned variant, and not directly from the text in the Egyptian writing! – including the fragment from Bucharest, which he accompanied with a facsimile.

The 1980s found the artifact in the basement of the Macca House, the historical headquarters of the “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology. Almost four decades later, by moving in 2016 the pieces of lapidarium to the lobby of its new headquarters in the Academy House, the artifact became more visible and accessible to the study. Due to the new context and, especially, thanks to the generosity of the Director of the Institute of Archaeology, Dr Eugen Nicolae, who granted me the permission to study the artifact, as well as to the agreement and support of Dr Oana Damian, Head of the National Museum of Antiquities Sector, I started working on the research. I express my deep gratitude to both of them.

The present study makes an important contribution to the highlighting of this remarkable piece of unique value, by presenting the Egyptian historical-religious context in which the sarcophagus was produced, by a more accurate dating of it, and especially by providing, for the first time in Romania and in the world, a transliteration and a translation of the inscription fragment. At the same time, during the research, we had the chance to identify two more fragments of the same sarcophagus, one in Europe, the other (the third), in Egypt, both currently in the process of publication by the undersigned and Dr Åke Engsheden from Stockholm University.

From a thematic point of view, the message of the funerary inscription E(gypt) 196, incised in low relief on the basalt fragment of the 4th century BCE trapezoidal sarcophagus, whose deceased owner was *Pꜣditm*, can be subsumed to the idea of the deceased's dependence on the solar journey through the Underworld, for one's own resurrection. This idea appears particularly pronounced in the inscriptions and representations on a corpus of massive sarcophagi, made of hard rocks during the 5th and the 4th centuries BCE. During the 30th Dynasty, monumental trapezoidal or rectangular sarcophagi were manufactured for the burials of pharaohs and private individuals, including men related to the royal family, high priesthood holders, and other exceptional people. To a large extent, the texts and scenes on these sarcophagi are taken from the so-called *Books of the Underworld*, an extensive funerary corpus known mainly from the royal tombs of the New Kingdom. It is the use of these *Books of the Underworld*, supplemented by selected chapters from the *Books of the Going Forth by Day* – the so-called *Book of the Dead* –, what makes this corpus of trapezoidal sarcophagi different from all other corpora of funerary objects of the time, including the predominant anthropoid sarcophagi of the Late Period.

Trapezoidal sarcophagi are actually vehicles for the largest number of reproductions of the New Kingdom *Books of the Underworld* in which are also combined and arranged, in completely new ways, fragments of various compositions about the Underworld.

With regard to the current state of research in this Egyptology sub-field to my knowledge an important issue is the fact that the copies of the *Books of the Underworld* engraved on trapezoidal sarcophagi have never been translated or edited before, while some are even completely unpublished. The textual variants, as well as the unique combinations of texts from separate *Books of the Underworld* offer new perspectives and insights on the meaning of these often enigmatic texts.

The sarcophagi of the Late Period are both representative of their time and worthy descendants of the long tradition of funerary monuments that preceded them. The theology contained in the inscriptions and the shape of the sarcophagi has its roots in the *Pyramid Texts*, the oldest surviving corpus of royal religious-funerary texts that presents the journey of the solar deity, placing his night journey in either the heavenly or the chthonic realms.

The fragment E 196 in the Institute of Archaeology in Bucharest seems to be part of the upper section of one of the side faces (probably the left one) of *Paditem*'s sarcophagus. The medium on which the text was engraved is not granite, but basalt. The inscription has a syncretic eclectic character, specific to type IV sarcophagi according to the criteria established by Dr Colleen Manassa (see above footnote 61). Also, the type of sarcophagus, rectangular / trapezoidal, most likely belongs to the same eclectic-syncretic type IV, based on the pattern of *Tjaihorpata*'s sarcophagus.

The inscription contains variants of religious-funerary texts consecrated previously in the New Kingdom and later and adapted in the Late Period, of which the *Litany of the Sun* is predominant (columns 4–26).

With respect to the names of Ra's forms / manifestations, we identified the following names of the divine forms / manifestations (see above footnote 64): *ḥpri* (Address 2), *rꜥ-itni* (Address 4), *šḥm-ḥr* (Address 6), *nik-ḏw-m-mwt-yw* (Address 8), *šḥḏ-ḥꜣwt* (Address 10), *ḥpri* (Address 12), *tfnwt* (Address 14), *nwt* (Address 16), *nbt-ḥwt* (Address 18), *nww* (*Nwn*) (Address 20), *ḥwꜣꜣyty* (Address 22).

During the research and investigations we conducted on the piece E 196, we came across the bibliographic source *Patriarchate of Alexandria 2006–2016*, *Patriarchate of Alexandria*, 2016, with

texts by Georgios Mylonas, Vassilis Chrysikopoulos and Antonis Bekiaris. In this paper, Dr Vassilis Chrysikopoulos, an Egyptologist and archaeologist from the Acropolis Museum, briefly mentions on pages 72–73 a fragment with an inscription from the sarcophagus of the priest Padiatem in the Alexandria Museum, and also presents two photographs. Based on the photographs and the namesake of the characters from fragment E 196 and from that in Alexandria Museum, we could conclude that it is the same owner, and according to the arrangement and structure of the text, the inscription fragment in Alexandria is a continuation in the upper right section of the same sarcophagus of the same ritual praise formulas from the *Litany of Re*, which are also present on the fragment in the “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology. Basically, the columns with addresses to the manifestations of Re starting on piece E 196 continue on the fragment in Alexandria.

We noticed a discrepancy in the two inscriptions, in the manner of writing of the *Litany of Re*, which could indicate another handwriting (it is known that the spelling monuments was generally the work of several scribes). However, we must specify that we did not have access to the fragment in Alexandria in its physical form, but based on the available photographs only.

On the occasion of the 12th edition of the International Congress of Egyptologists held in Cairo on November 3rd–8th, 2019, we have been pleasantly surprised to find out, from the presentation of our distinguished and renowned fellow Dr Åke Engsheden, from the Stockholm University, that he identified another fragment of the same sarcophagus, which he has in publication. This fragment is located in the Medelhavsmuseet in Stockholm and consists mainly of figures and a few small fragments from *Litany of Re* and from the Chapter 72 of the *Book of the Dead*.

At this moment, one can draw stage conclusions only, as more accurate dating requiring a set of various investigations, ranging from comparative grammatical, lexicographical and epigraphic analysis, to those using physico-chemical methods of materials investigations.

Yet, compared to 1902, when Gr.G. Tocilescu presented for the first time this sarcophagus fragment, currently, due to the evolution of Egyptological research, we can provide the full and strict transliteration and translation of the fragment of the inscription on the piece E 196, with clarifications regarding the types of inscription, the formulas, and the names of the deities.

Most important, however, is the fact that this piece, which for many decades has gone more or less unnoticed in the basement of the Macca House in Bucharest, can now be presented to the public for the first time, thanks to this study, providing transliteration and translation of the inscription.

In addition, the chance to discover two more fragments of the same monument, thanks to fellow Egyptologists from Sweden and Greece, makes it possible to begin the reconstruction of a unique object in the ancient Egyptian funerary culture, about which we will have much to say.

Keywords: *pꜣdītm*/Paditem, Late Period, sarcophagus, basalt, Nicolae Mavros, Gr.G. Tocilescu, National Museum of Antiquities, “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology, Jacob Krall, Book of King’s Worship in the West (King’s Litany)

LIST OF CAPTIONS

Fig. 1. Facsimile of the hieroglyphic inscription on the sarcophagus fragment belonging to “Petiatum” (after Tocilescu 1902, p. 486).

Fig. 2. Basalt sarcophagus fragment E(gypt) 196, “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology, Bucharest.

ABREVIERI

ÄAT	Ägypten und Altes Testament: Studien zu Geschichte, Kultur und Religion Ägyptens und des Alten Testaments
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
AD	Αρχαιολογικόν Δελτίον, Athens
AÉ	L'Année épigraphique, Paris, 1888–
AEM	Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn, Vienna, 1877–1897
AIAC	Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj
AJHG	American Journal of Human Genetics
AJPA	American Journal of Physical Anthropology
AmAnthr	American Anthropologist
AMMR	Anuarul Muzeului Marinei Române, Constanța
AnB	Analele Banatului, Timișoara
AnȘUIași	Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
Antiquity	Antiquity, University of York
Apulum	Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
ArchBulg	Archaeologia Bulgarica, Sofia
ArchRoz	Archaeologické Rozhledy, Praga
Argesis	Argesis. Muzeul județean Argeș, Pitești
Arhivele Olteniei	Arhivele Olteniei, Craiova
AUA–SH	Annales Universitatis Apulensis. Series Historica, Alba Iulia
Banatica	Banatica. Muzeul Banatului Montan, Reșița
BCMI	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
BÉ	Bulletin épigraphique in REG, Paris, 1888 –
BIAB	Bulletin de l'Institut archéologique bulgare, Sofia
BiblThrac	Bibliotheca Thracologica, București
BMI	Buletinul Monumentelor Istorice, București
I.British Mus.	<i>The Collection of Ancient Greek Inscriptions in the British Museum</i> , Oxford, 1874–1916
Byzantina	Byzantina. Annual review of the Centre for Byzantine Research, Aristotle University of Thessaloniki, Thessaloniki
I.Byzantion	A. Lajtar, <i>Die Inschriften von Byzantion. I. Die Inschriften</i> (IGSK 58), Bonn, 2000
CAH	Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapesta
CCA	Cronica Cercetărilor Arheologice din România
CCET	Zlatozara Gočeva, Manfred Oppermann, Nubar Hampartumian and Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović. <i>Corpus cultus equitis Thracii</i> . 5 vols. « Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire romain », 74,1-5. Leiden 1979-1984. Vol. I, Zlatozara Gočeva und Manfred Oppermann, eds., <i>Monumenta orae Ponti Euxini Bulgariae</i> (1979); II,1-2, Zlatozara Gočeva und Manfred Oppermann, <i>Monumenta inter Danubium et Haemum reperta. 1. Durostorum et vicinia, regio oppidi Tolbuhin, Marcianopolis et vicinia, regio oppidi Sumen</i> (1981) and ... 2. <i>Regio oppidi Targoviste, Abrittus et vicinia, Sexaginta Prista et vicinia, Nicopolis ad Istrum et vicinia. Novae</i> (1984): IV. Nubar Hampartumian. <i>Moesia Inferior</i>

	(<i>Romanian section</i>) and <i>Dacia</i> (1979); V, Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović, <i>Monumenta intra fines Iugoslaviae reperta</i> (1982)
CepR	Constantin C. Petolescu, <i>Cronica epigrafică a României</i> , SCIVA, București
Chiron	Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, München
CIG	<i>Corpus Inscriptionum Graecarum</i> , Berlin
CIGD	Ligia Ruscu, <i>Corpus Inscriptionum Graecarum Dacicarum</i> , Debrecen, 2003
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin, 1863–
CIMRM	J.M. Vermaseren, <i>Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae</i> , 2 vol. 1956–1960
CIRB	V.V. Struve, <i>Corpus inscriptionum Regni Bosporani</i> , Moscow, 1965
CNA	Cronica Numismatică și Arheologică, București
Corinth VIII.3	J.H. Kent, <i>Corinth, VIII.3. The Inscriptions 1926–1950</i> , Princeton, 1966
Crisia	Crisia. Muzeul Țării Crișurilor, Oradea
CSA	Current Swedish Archaeology, Swedish Archaeological Society, Stockholm
Dacia	Dacia – Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București; Dacia N.S. (nouvelle série), Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Académie Roumaine, Institut d'archéologie « V. Pârvan », București
Das Altertum	Das Altertum, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berlin
DNP	H. Cancik, H. Schneider (ed.), <i>Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike</i> , Stuttgart, Weimar, 1996–2003
EAIVR	<i>Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României, A–C, D–L, M–Q</i> , București, 1994, 1996, 2000
EphemNap	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
Epigraphica	Epigraphica. Periodico Internazionale di Epigraphia
Fortunatae	Fortunatae. Revista Canaria de Filología, Cultura y Humanidades Clásicas, Universidad de la Laguna, San Cristóbal, Tenerife, Spania
I.Hierapolis	W. Judeich, <i>Inchriften</i> , in C. Humann, C. Cichorius, W. Judeich, F. Winter, <i>Altertümer von Hierapolis</i> , Berlin, 1898, p. 67–180
IDR	<i>Inscriptiones Daciae Romanae – Inscriptiile Daciei romane</i> , colecție coordonată de Dionisie M. Pippidi și Ioan Iosif Russu, București, I. <i>Introducere istorică și epigrafică – Diplomele militare – Tăblițele cerate</i> (Ioan Iosif Russu), 1975; II. <i>Oltenia și Muntenia</i> (Grigore Florescu și Constantin C. Petolescu), 1977; III/1. <i>Dacia Superior. Zona de sud-vest</i> (Ioan Iosif Russu, în colaborare cu Nicolae Gudea, Volker Wollmann și Milena Dușanić), 1977; III/2. <i>Ulpia Traiana Dacica (Sarmizegetusa)</i> (Ioan Iosif Russu, în colaborare cu Ioan Piso și Volker Wollmann), 1980; III/3. <i>Dacia Superior. Zona centrală (teritoriul dintre Ulpia Traiana, Micia, Apulum, Alburnus Maior, Valea Crișului)</i> (Ioan Iosif Russu, în colaborare cu Octavian Floca și Volker Wollmann), 1984; III/4. <i>Zona răsăriteană</i> (Ioan Iosif Russu), 1988; III/5 <i>Inscriptions d'Apulum</i> (deux fascicules, Ioan Piso), Paris, 2001 (Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, XXIV); III/6. <i>Apulum – Instrumentum domesticum</i> , București, 1999 (Cloșca L. Băluță)
IDRE	Constantin C. Petolescu, <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptiones Daciae Romanae. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie (Ier-IIIe siècles)</i> , I–II, Bucarest, 1996–2000
IG	<i>Inscriptiones Graecae</i> , Berlin, 1873–
IGB	Georgi Mihailov, <i>Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae</i> I–V, Sofia, 1956–1997

IGLR	Emilian Popescu, <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV–XIII descoperite în România</i> , București, 1976
ILD	Constantin C. Petolescu, <i>Inscripții latine din Dacia</i> , I–II, București, 2005–2016
ILS	Hermann Dessau, <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , Berlin, I (1892), II/1–2 (1906), III/1 (1914), III/2 (1916)
IMS I	M. Mirković, S. Dušanić, <i>Inscriptions de la Mésie Supérieure. I. Singidunum et le nord-ouest de la province</i> , Belgrade, 1976
ISM	<i>Inscriptiones Scythiae Minoris Graecae et Latinae – Inscripțiile din Sythia Minor</i> , București, I. <i>Histria și împrejurimile</i> (Dionisie M. Pippidi), 1983; II. <i>Tomis et territorium – Tomis și teritoriul său</i> (Iorgu Stoian), 1987; III. <i>Callatis et territorium – Callatis et son territoire</i> (Alexandru Avram), 1999; IV. <i>Tropaeum – Durostorum – Axiopolis</i> (Emilian Popescu), 2015; V. <i>Capidava – Troesmis – Noviodunum</i> (Emilia Doruțiu-Boilă), 1980; VI.2. <i>Supplementa 2. Tomis et territorium Tomis et son territoire</i> (Alexandru Avram, Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu), 2018
Istros	Istros, Muzeul Brăilei „Carol I”, Brăila
JAHA	Journal of Ancient History and Archaeology, Cluj-Napoca
JAS	Journal of Archaeological Sciences, London – New York
LIMC V	<i>Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae</i> , vol. V. 1–2, Zürich – München, 1990.
LGPN I	P.M. Fraser, E. Matthews (eds.), <i>A Lexikon of Greek Personal Names, I. The Aegean Islands, Cyprus, Cyrenaica</i> , Oxford, 1987
LGPN II	M.J. Osborne, S.G. Byrne (eds.), <i>A Lexikon of Greek Personal Names, II. Attica</i> , Oxford, 1994
LGPN IV	P.M. Fraser, E. Matthews (eds.), <i>A Lexikon of Greek Personal Names, IV. Macedonia, Thrace, Northern Regions of the Black Sea</i> , Oxford, 2005
LGPN V A	T. Corsten (ed.), <i>A Lexikon of Greek Personal Names, V A. Coastal Asia Minor: Pontos to Ionia</i> , Oxford, 2010
LGPN V B	T. Corsten (ed.), <i>A Lexikon of Greek Personal Names, J.-S. Balzat, R. W. V. Catling, E. Chiricat, T. Corsten (eds.), V B. Coastal Asia Minor: Caria to Cilicia</i> , Oxford, 2014
LGPN V C	P.M. Fraser, E. Matthews (eds.), <i>A Lexikon of Greek Personal Names, J.-S. Balzat, R. W. V. Catling, E. Chiricat, T. Corsten (eds.), V C. Inland Asia Minor</i> , Oxford, 2018
Marisia	Marisia, Muzeul Județean Mureș, Târgu Mureș
MCA	Materiale și Cercetări Arheologice, București
I.Mus. Iznik	S. Şahin, <i>Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)</i> , I–II 1–3 (IGSK 9–10 1–3), Bonn, 1979–1987
O.Krok I	H. Cuvigny, <i>Ostraca de Krokodilô I. La correspondance militaire et sa circulation. Praesidia du désert de Bérénice II, O.Krok. 1–151</i> , Cairo, 2005
O.Krok II	A Bülow-Jacobsen, J.-L. Fournet, B. Redon, <i>Ostraca de Krokodilô II. La correspondance privée et les réseaux personnels de Philoklès, Apollôs et Ischyras. Praesidia du désert de Bérénice V, O.Krok 152–334</i> , Cairo, 2019
OLA	Orientalia Lovaniensia Analecta, Leuven
Oltenia	Oltenia. Studii și Comunicări, Craiova
PAT	Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum, Cluj-Napoca/Paris – Budapesta
I.Perinthos	M.H. Sayar, <i>Perinthos-Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung. Geschichte, Testimonien, griechische und lateinische Inschriften</i> , Vienna, 1998

Peuce	Peuce. Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Tulcea
PIR ²	E. Groag <i>et alii</i> , <i>Prosopographia Imperii Romani</i> , 2nd ed., Berlin, 1933–.
Pontica	Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța
RE	Pauly-Wissowa, <i>Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft</i> , Stuttgart, 1893–
RÉG	Revue des Études Grecques, Paris.
Revista Bistriței	Revista Bistriței, Bistrița
RICIS	L. Bricault, <i>Recueil des inscriptions concernant les cultes Isiaques</i> , Paris, 2005
RIU	<i>Römische Inschriften Ungarns</i> , Budapesta
RGZM	Barbara Pferdehirt, <i>Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums</i> , Mainz, 2004
RMD	Margaret M. Roxan, <i>Roman Military Diplomas</i> , London: I. <i>Roman Military Diplomas 1954–1977</i> , 1978; II. <i>Roman Military Diplomas 1978–1984</i> , 1985; III. <i>Roman Military Diplomas 1985–1993</i> , 1994; Margaret M. Roxan, P. Holder, <i>Roman Military Diplomas IV</i> , 2003; P. Holder, <i>Roman Military Diplomas V</i> , 2006
RMI	Revista Monumentelor Istorice, București
RMIA.SM	Revista Monumentelor Istorice și de Artă. Seria Monumente, București
RMM–MIA	Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă, București
SCIM	Studii și Cercetări de Istorie Medie, București
SCIV(A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București
SCN	Studii și Cercetări de Numismatică, București
SEG	<i>Supplementum Epigraphicum Graecum</i> , Leiden, 1923–
I.Smyrna	G. Petzl, <i>Die Inschriften von Smyrna</i> , I–II.1–2 (IGSK 23–24.1–2), Bonn, 1982–1990
SprawArch	Sprawozdania Archeologiczne, Wrocław-Varșovia-Cracovia
Starinar	Starinar, Belgrad
StComSatuMare	Studii și Comunicări, Satu Mare
StudiaUBB.Historia	Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”. Studia Historia, Cluj-Napoca
StCl	Studii Clasice, București
TAM	<i>Tituli Asiae Minoris</i> , Vienna, 1901–
Terra Sebus	Terra Sebus. Acta Musei Sabesieinsis, Muzeul Municipal „Ioan Raica”, Sebeș
I.Thrake Aeg.	L.D. Loukopolou <i>et alii</i> , <i>Ἐπιγραφές τῆς Θράκης τοῦ Αἰγαίου μεταξύ τῶν ποταμῶν Νέστου καὶ Ἐβρου (Νομοὶ Ξάνθης, Ροδόπης καὶ Ἐβρου)</i> , Athens, 2005
Tyche	Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik, Viena
Valachica	Valachica. Chronica Valachica. Studii și materiale de istorie, Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște
VAMZ	Vjesnik Arheoloskog Muyeja u Zagrebu, Zagreb
VDI	Vestnik Drevnej Istorii, Moscova
YES	Yale Egyptological Seminar
Ziridava	Ziridava. Studia Archaeologica, Muzeul Județean Arad, Arad
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26

Fig. 2. Fragmentul de sarcofag din bazalt E 196. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	

Transliterație și traducere integrale

R	[h] ^ε w=k sp3t (sp3tiw)-ntr.w iw (=r) h ^ε w=k ntr m s3t3 h ^ε w nt(r) =k m sp3t (sp3tiw)-ntr.w k3=sn m3 ^ε hi wsir ii=i in=i n=k niw.wt sp3tiw h ^ε w nt(r)=k pw k3 nb h(εw?).k [...]	[Corpul] tău (este) nomele (= provinciile) zeilor. Oh, este corpul tău divin în secret (ascuns) corpul zeului tău asemenea zeilor nomelor (care) se înalță cu adevărat! Oh, Osiris, eu vin și îți aduc orașele și nomele, (adică) acest corp divin al tău, tot k3-ul corpului [...] tău...
C1	[dd mdw] in Wsir 'Iry-m3 ^ε t s3m [...]	[Cuvinte rostite de către] [~Recitare] Osiris 'Iry-m3 ^ε t, puterea [...]
C2	dd mdw in ntr.w krr.t s3m dw3.t ntr.w s3 Wsir [...]	Cuvinte rostite de către / (~ Recitare) zeii cavernei, care comandă zeilor Lumii de Dincolo, care îl protejează pe Osiris [...]
C3	rn z3=k rs rri Wsir 'Iry m3 ^ε t P3di ^ε tm r (?) [...]	Numele fiului tău, într-adevăr, într-adevăr (este) Osiris 'Iry m3 ^ε t, Paditem ? [...]
Adr. 2		
C4	hknw n=k R ^ε k3 s3m hpr ⁱ hni [...]	Slavă ție, Re, înalță și mare putere, Khepri. care coboară în zbor [...]
C5	ir.n=f hpr=f m pr m h ^ε w=f Wsir 'Iry-m3 ^ε t P3di ^ε tm pn hknw=f n R ^ε twt [...]	el a făcut ca el să se transforme în cel care iese din corpul lui. Osiris, 'Iry-m3 ^ε t, acest (~ numitul) Paditem. El îl slăvește pe Re. Tu ești [...]
Adr. 4		
C6	hknw n=k R ^ε k3 s3m sm3 ^ε -t3 shd imn(.t) [...]	Slavă ție, Re, înalță și mare putere care unește pământul, care face să ilumineze ascunsul [...]
C7	ir=f hpr=f m itn ε3 Wsir 'Iry-m3 ^ε t P3di ^ε tm pn hknw=f n R ^ε twt is [h3.t] [...]	el face ca el să se transforme în marele disc solar. Osiris 'Iry-m3 ^ε t, acest (~ numitul) Paditem, el îl slăvește pe Re. Tu ești într-adevăr cadavrul [...]
Adr. 6		
C8	hknw n=k R ^ε k3 s3m w ^ε .t s3m-hr hnm (?) [...]	Slavă ție, Re, înalță și mare putere, unicul, cu aspect puternic, care se unește [...]
C9	[r=f p=f krr.t t3 nty Wsir 'Iry-m3 ^ε t P3di ^ε tm pn hknw=f n R ^ε twt is h3.t [...]	(când) el iese, el traversează/zboară ? caverna pământului, a lui Osiris, 'Iry-m3 ^ε t, acest (~ numitul) Paditem. El îl slăvește pe Re. Tu ești într-adevăr cadavrul [...]
Adr. 8		
C10	hknw n=k R ^ε k3 s3m spr n s3m.w htm [...]	Slavă ție, Re, înalță și mare putere, care ajunge la Puteri, care distruge [...]
C11	wd nki.w m mw.t.w hfti.w Wsir 'Iry-m3 ^ε t P3di ^ε tm pn hknw=f n R ^ε [tw]t [...]	comandă pedepsirea ticăloșilor defuncți blestemați dușmani. Osiris, 'Iry-m3 ^ε t, acest (~ numitul) Paditem. El îl slăvește pe Re. Tu ești [...]
Adr. 10		
C12	hknw n=k R ^ε k3 s3m shd-h3.wt imy sh.t [...]	Slavă ție, Re, înalță și mare putere, care face să strălucească (luminează) cadavrele, (cel care este) în orizont [...]
C13	[krr.]t=f Wsir 'Iry-m3 ^ε t P3di ^ε tm pn hknw=f n R ^ε twt is [...]	[caverna] lui. Osiris 'Iry-m3 ^ε t, acest (~ numitul) Paditem. El îl slăvește pe Re. Tu ești, într-adevăr [...]
Adr. 12		
C14	hknw R ^ε k3 s3m εr n z3t3 [...]	Slavă lui Re, înalță și mare putere, care se ridică la ceea ce este ascuns [...]
C15	[Inp]w twt is h3.t hpr ⁱ Wsir P3di ^ε tm hknw= [...]	Anubis. Tu ești cu adevărat cadavrul lui Khepri. Osiris, Paditem, [el îl] slăvește [...]
Adr. 14		
C16	hknw n=k R ^ε k3 s3m sb3y r snty.t [...]	Slavă ție, Re, înalță și mare putere, steaua multiformă a decedatului pentru cadavru [...]
C17	tfnw.t Wsir 'Iry-m3 ^ε t P3di ^ε tm pn hknw=f n R ^ε twt is h3.t [...]	Tefnut. Osiris 'Iry-m3 ^ε t, acest (~ numitul) Paditem. El îl slăvește pe Re. Tu ești într-adevăr cadavrul [...]
Adr. 16		
C18	hknw n=k R ^ε k3 s3m ε3 sip imy [...]	Slavă ție, Re, înalță și mare putere, (cel) mare (în) inspecție în rândul [...]
C19	Nw.t Wsir 'Iry-m3 ^ε t P3di ^ε tm pn hknw=f n R ^ε twt is h3.t [...]	Nut. Osiris 'Iry-m3 ^ε t, acest (~ numitul) Paditem. El îl slăvește pe Re. Tu ești într-adevăr, cadavrul [...]
Adr. 18		
C20	hknw n=k R ^ε k3 s3m psd-tp r imy [...]	Slavă ție, Re, înalță și mare putere, (cel cu) capul strălucitor mai mult decât cel care este în interiorul [...]
C21	Nbt-hw.t Wsir 'Iry-m3 ^ε t P3di ^ε tm pn hknw=f n R ^ε twt is h3.t Rmy [...]	Nephthys. Osiris 'Iry-m3 ^ε t, acest (~ numitul) Paditem. El îl slăvește pe Re, Tu ești într-adevăr cadavrul (lui) Remy (suspinaătorul) [...]
Adr. 20		
C22	hknw n=k R ^ε k3 s3m 'Imy psd m [...]	Slavă ție, Re, înalță și mare putere, 'Imy, care strălucește în / din [...]
C23	[is]=sk h3.t Nwn Wsir P3di ^ε tm pn hknw=f n R ^ε twt <s>sk h3.t [...]	Tu ești [într-adevăr] cadavrul (lui) Nun. Osiris, acest (~ numitul) Paditem. El îl slăvește pe Re. Tu ești într-adevăr cadavrul [...]
Adr. 22		
C24	hknw n=k R ^ε k3 s3m i ^ε rw.ty ipn dw3.t tw.[t] [...]	Slavă ție, Re, înalță și mare putere, cel împodobit cu acești doi uraci, din Lumea de Dincolo Subterană. Tu ești [...]
C25	hw33y(.ty) Wsir P3di ^ε tm pn hknw=f n R ^ε twt <s>=k h3.t [...]	hw ^ε y(ty) (= Cel Putred). Osiris, acest (~ numitul) Paditem, el îl slăvește pe Re. Tu ești într-adevăr cadavrul [...]
Adr. 24		
C26	hknw n=k R ^ε k3 s3m [...]	Slavă ție, Re, înalță și mare putere [...]